

DIVÊ KURD ÇI BIKIN

KÜRTLER NE YAPMALI

WHAT SHOULD KURDS DO

8 TIRMEH - TEMMUZ - JULY 2023
AMED - DİYARBAKIR

BANDORA GEŞEDANÊN NAVNETEWEYÎ YA LI SER MESELEYA KURDAN; KURD Û DÎPLOMASÎ

ULUSLARARASI GELİŞMELERİN KÜRT SORUNUNA ETKİSİ; KÜRTLER VE DİPLOMASİ

INTERNATIONAL DEVELOPMENT'S IMPACT ON THE KURDISH QUESTION; KURDS AND DIPLOMACY

Axaftvan / Konuşmacı / Speaker

Arzu YILMAZ

Bandora Geşedanên Navneteweyî ya Li Ser Meseleya Kurdan; Kurd û Dîplomasî

Uluslararası Gelişmelerin Kürt Sorununa Etkisi; Kürtler ve Diplomasi

International Development's Impact on the Kurdish Question; Kurds and Diplomacy

8 Tirmeh / Temmuz / July 2023
Amed / Diyarbakır
Arzu YILMAZ

FRIEDRICH EBERT STIFTUNG
DİTAM 2010
BİRLİKTE

BANDORA GEŞEDANÊN NAVNETEWEYÎ YA LI SER MESELEYA KURDAN; KURD Û DÎPLOMASÎ

8 Tirmeh 2023 - Amed

Ev “Weşan” ji hêla Programa Piştgiriya Sazûmanî ya BIHEVRE ve hatiya amadekirin ku ji aliyê Yekîtiya Ewropayê ve hatiye fînansekirin û ji aliyê STGMyê ve hatiye birêvebirin. Ji naverokê bi temamî Komeleya Navenda Civaka Lêkolînên Dîcleyê (DİTAM) berpirsiyar e û ne mecbûr e ku nêrînên Yekîtiya Ewropayê nîşan bide.

Naverok

Bandora Geşedanên Navneteweyî ya Li Ser Meseleya Kurdan; Kurd û Dîplomasî 4
Danasîn 6
Ji DÎTAM'ê 7
Destpêk 8
Moderator: Mehmet Vural – Serokê bere yê DİTAMê 9
Doç. Dr. Arzu Yılmaz - Kurdistan Zanîngeha Hewlêrê 10
Pirs û Beşdarî 14
Uluslararası Gelişmelerin Kürt Sorununa Etkisi; Kürtler ve Diplomasi 22
Tanıtım 24
DİTAM'dan 25
Giriş 26
Moderatör: Mehmet Vural - DİTAM Eski Başkanı 27
Doç. Dr. Arzu Yılmaz - Kürdistan Hewler Üniversitesi 28
Katkılar ve Sorular 32
International Development's Impact on the Kurdish Question; Kurds and Diplomacy 40
Introduction 42
From DİTAM; 43
Opening Speech 44
Moderator: Mehmet Vural – Former President, DITAM 45
Assoc. Prof. Dr. Arzu Yılmaz – Kurdistan Hawler University 45
Contributions and Questions 50

Desteya Birêvebirinê ya DÎTAMÊ
Mesut AZİZOĞLU
Meral ÖZDEMİR
Sedat YURTDAŞ
Ahmet ÖZMEN
Barış YAVUZ
Sevim VURAL
Mahmut BOZARSLAN
Dilan Kaya TAŞDELEN
Nevin SOYUKAYA
Mahmut LEZGİN YALÇIN
Cihan AY

Tîma Xebatê
Halil BAYHAN
Deniz TEKİN

Wergara Bo Kurdî
Dilawer ZERAQ

Wergera Bo Îngilîzî
Burcu Sıla CANDAN

Dîzayn
A Grafik Creative Solutions

Danasîn

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Li Kırşehirê wekî keça malbateke Kurd ji dayika xwe bû. Di sala 1993'yan de, ji Zanîngeha Marmarayê Fakulteya Ragihandinê derçû. Bi qasî deh salan di kanalên televîzyonan de wekî nûçegihîn û bernameçêker kar kir. Di sala 2003'yan de, li Zanîngeha Enqereyê Fakulteya Zanistên Sîyasî dest bi xebatên xwe yên akademîk kir. Piştî ku di beşa Pêwendîyên Navneteweyî û Xebatên Li Ser Jinan de lîsansa xwe ya bilind temam kir, di sala 2015'an de teza xwe ya doktorayê bir serî. Di navbera salên 2016-2018'an de, li Enstîtuya Karûbarên Ewlekarîyê ya Navneteweyî ya Almanan (SWP) wekî lêkoler xebitî. Di navbera salên 2019-2022'yan de, li Zanîngeha Hamburgê ya li Almanyayê wekî bursîyera Alexander von Humboldt kar kir. Ji sala 2022'yan û bi vir ve ye jî li Zanîngeha Hewlêrê ya Kurdistanê di Beşa Sîyaset û Pêwendîyên Navneteweyî de dixebite. Biwarên wê yên lêkolînê yên sereke ev in; polîtîkaya derveyî, sîyaseta Rojhilata Navîn, pevçûna Kurdan, koçberî û zayenda civakî. Li ser biwarên pevçûna Kurdan, polîtîkaya derveyî ya Tirkan, şerê navxweyî ya li Sûrî û Îraqê, di kovarên akademîk û di rojnameyan û di weşanên înternetî de gotarên wê belav bûne.

Pirtûkên wê yên weşandî ev in: Ji Atruşê Heta Bi Mexmûrê Penaberên Kurd û Veavakirina Zanavê (Weşanên İletişim, 2016), 'Two Waves of Kurdish Politicians in Exile: A Comparative Analysis', Southeast European and Black Sea Studies (Du Pêlên Sîyasetvanên Kurdan yên Li Sirgûnîyê: Dahûrandineke Danberhevî, Xebatên Başûrê Rojhilata Ewropayê û Behra Reş), 'Geopolitical Shifts and Ethnic Conflicts: The Transnational Kurdish Conflict in the Contemporary Middle East (Guherînên Jeopolîtîk û Xebatên Etnîkî: Pevçûna Kurd ya Wêdeyî-Neteweyê ya Li Rojhilata Navîn ya Hevdem – Digel Gülistan Gürbey), Kurdistan-Iraq and Turkey.' In Between Diplomacy and Non-Diplomacy (Di Navbera Dîplomasî û Der-Dîplomasîyê De; Kurdistan-Îraq û Tirkîye-Digel Gülistan Gürbey, Sabine Hofmann û Ferhad Îbrahîm Seyde)

Ji DÎTAM'ê

Navenda Lêkolînên Civakî ya Dîcleyê (DİTAM), ji sala 2013'an bi vir ve ye, civînên 'Dîyalogên Tîgrîsê' çêdike û rêxistinên civaka sivîl, serokên partîyên sîyasî, akademîsyen û pêşengên bîrûbawerîyê tîne cem hev.

Di vê çarçoveyê de, di 8'ê Tîrmeha 2023'yan de, me li Amedê, civîneke bi navê 'Divê Kurd Çi Bikin' li dar xist. Di civînê de, li ser mijarên li jêr gengeşî hatin kirin;

'Rastgirîya Tirkan, Kurd û Miletperestîya Li Tirkîyeyê', Tanıl Bora: Lêkoler-Nivîskar

'Ji 2015an heta bi 2023yan, Piştî 8 Salan Rewşa Heyî ya Di Sîyaseta Kurdan De û Sedemên Wê; Polîtîkayên Serdema Nû û Bendewarî', Cuma Çiçek - Akademîsyen

'Tirkîyeya ku Diguhere û Bandora Sosyolojîya Kurdan ya Li Ser Meseleya Kurdan ya Di Deh Salên Pêşîya Me De, Perspektîfa Bo Siberojê ya Kurdan', Doç. Dr. Bülent Küçük

'Hilbijartinên Sala 2023'yan û Reftarên Hilbijêran', Prof. Dr. Ali Çarkoğlu

'Bandora Geşedanên Navneteweyî ya Li Ser Meseleya Kurdan; Kurd û Dîplomasî', Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Di vê weşanê de, derpêşkirina Nivîskar-Lêkoler Tanıl Bora ya bi navê 'Rastgirîya Tirkan, Kurd û Miletperestîya Li Tirkîyeyê' û pirs û tevkarîyên beşdaran cî digire.

Desteya Birêvebirinê ya DİTAMê

Destpêk[1]

Navenda Lêkolînên Civakî ya Dîcleyê, sazîyeke ramanê ya navendAmed e ku di sala 2010an de, nêzikî 50 kesên ji pîşeyên ji hev cuda hatine cem hev û ava kiriye. DİTAMê di nava van 13 salan de, di mijarên ji hev cuda de proje bi rê ve birin û rapor belav kirin. Tora Aştîya Civakî ava kir ku ji bajarên cuda, nêzikî 70 aktîvîst û SCS (Sazîyên Civakî yên Sivîl) tê de cî didin xwe û digel wê jî, di 10 bajarên cuda de, civînên Tora Aştîya Civakî çêkirin ku tê de mijara meseleya Kurd hat axaftin. Di wan civînan de, li ser rola civaka sivîl ya di çareserîya meseleya Kurdan de, gengeşî hatin kirin.

Îro em li vê derê, di civîna Dîyalogên Tîgrîsê de hatine cem hev û em wekî DİTAM ji sala 2013an bi vir ve ye van civînan çêdikin. Em di civînên bi navê Dîyalogên Tîgrîsê de, rêxistinên civaka sivîl, serokên partîyên sîyasî û aktîvîstan tînin cem hev. Li Tirkîyeyê, piştî hilbijartinên gîştî yên sala 2023yan, di sîyasetê, bi taybetî jî di dijraberîyê de gengeşîyên navxweyî dest pê kirin. Ji alî Kurdan ve jî, gengeşîyeke gîştî dest pê kir ku sîyaseta Kurdan jî li xwe digire. Kurd û sîyaseta Kurdan, îro ro hat rewşeke wisa ku ji rola dîyarker ya sîyaseta Kurdan dûr ma û bi vî awayî di hilbijartinan de hin tişt bi dest xistin. Têkilîya sîyaseta Kurdan ya bi civaka Tirkan re, hema bêje, hat birîn û ket qonaxeke wisa û bû rêbazeke wisa ku di hilbijartinan de, di ser dîkekirina Kurdan re, serketin hat bidestxistin.

Encamên hilbijartinê, mijarên dinavhevdeçûyî yên wekî, miletperestîya li Tirkîyeyê û sosyolojîya ku diguhere û di siberojê de bandora pêwendîyên navneteweyî yên di meseleya Kurdan de, anî rojeva me. Em wekî DİTAMê, me ji van mijaran da ser rê, me navê civîna îro wekî 'Divê Kurd Çi Bikin' lê kir û em wisa fikirîn ku divê em encamên hilbijartinê ne wekî gengeşîyeke rojane behs bikin, lê belê, divê em li serê biaxivin ka rewşa heyî wê di siberojê de li çi veguhere.

Ji roja avabûna Cumhurîyetê heta îro, bi bêjarên xwe yên li ser meseleya Kurdan ve, bi pêkanînên xwe ve û bi qanûnên xwe ve, ranêzikîyeke berdewam ya dewletê heye. Ev ranêzikî, ji guherînên desthilatê serbixwe, her tim berdewam dike. Piştî encama vê berdewamîyê, divê em li serê biaxivin, ev rêya nûçêbûyî wê piştî deh salan, bîst salan Kurdan bibe ku derê. Ji ber ku ezmûneyên berê nîşanî me didin, dibe ku dawîya vê rêyê ne wisa be ku Kurd dixwazin.

Me di 25ê Adara 2023yan de li Amedê civînek li dar xistibû û Prof. Dr. Hamit Bozarslan, di ser Zoomê re tev li civîna me bûbû û wiha gotibû: "Civatek, tenê bi dîroka xwe ve heyî nabe. Di heman demê de bi şîyana xwe ya aşopkirina siberoja xwe ve jî heyî dibe. Sîyaset jibêgavîyê ye lê bi tena serê xwe têr nake." Loma jî, divê em salên 2030, 2040î bidin ber xwe û vê meseleyê di ser qadên dîtir yên jîyanê re bifikirin. Heke em ji gotinên mamoste Hamit bidin ser rê, divê em bi qasî sîyasetê, der heqê qadên derveyî sîyasetê de jî li naverokên cuda bigerin û peyde bikin. Ji bo wê jî, hewcetî pê heye ku em zêdetir gengeşî bikin û bên cem hev. Tiştê ku wê sazîyên wekî DİTAM bikin, tiştê ku em ê bikin, ev e; em ê ji bo çêkirina van civînan bixebitin da ku em bên cem hev. Em wisa hêvî dikin ku wê civîna îro tevkarîyê li van mijaran bike. Em spasîya xwe li birêz Arzu Yılmaz, li birêz Tanıl Bora, li birêz Cuma Çiçek, li birêz Bülent Küçük û li birêz Sayın Ali Çarkoğlu dikin ku di vê serdema germ û ya betlaneyê de tercîh kirin ku bi me re bin.

1 Ev teksta axaftina destpêkê, ji alî serokê DİTAMê Mesut Azizoğlu ve, di 8ê Tîrmeha 2023yan de, di destpêkirina civînê de hatiye kirin.

Bandora Geşedanên Navneteweyî ya Li Ser Meseleya Kurdan; Kurd û Dîplomasî[2]

Moderator: Mehmet Vural – Serokê bere yê DİTAMê

Em ê mijara, Kurd û dîplomasî, diaspora, tekilîyên Kurdan yên bi dîplomasîyê re û bandora geşedanên navneteweyî ya li ser meseleya Kurdan, ji birêz, mamoste Arzu guhdarî bikin. Sernavê mijara me ya îro, bêtir li ser ka divê Kurdên li Tirkîyeyê çi bikin e. Bi vê boneyê, ez fikirên xwe yên li ser divê wekî tevdeyî Kurd çi bikin, bejim. Serê pêşîn, divê hevgirtina Kurdan ya navxweyî di pergalekê keve û divê dijminahîyên Kurdan yên navxweyî bi dawî bibin. Kurd wê ne bi partîyekê, ew ê bi gelek partîyan bijîn û divê di nava van partîyan de diyalog, berbihêrî, hevaltî, dostanî hebin. Em hemû dibînin ku êdî wexta şerê biratîyê, dijminahîyê, dilmayînên navxweyî û dilhêlanê bihurîye. Çi li Tirkîyeyê, çi li Kurdistana Başûr, çi jî li Rojavayê, em vê yekê dibînin. Loma jî, bi vê boneyê, divê hevgirtina di navbera Kurdan de were bilêvkirin. Her wisa, li herêmên ku Kurd lê dijîn, divê têkilîya wan ya bi dostên xwe yên navxweyî re bidomin. Êdî her kes dibîne ku Kurd nikarin bi tena serê xwe li vê cografyayê tiştekî bi dest bixin. Ji ber ku êdî em dibînin ku tu wate tê de nemaye ku Kurd hevgirtinê daneynin, bêdost û bêheval bimînin. Ji bo vê jî, divê dostên Kurdan di lihevnekirinên Kurdan yên navxweyî de nebin alîgir. Ez vê yekê ji bo vê dibêjim. Ez bi taybetî wekî hevalekî we yê ku ji sala 1970yî û bi vir ve ye di nav vê têkoşînê de ye, bêjim; di dema xwe de, digel Dev-Gencê ev yek hat serê me. DDKO hat avakirin, paşê di salên 1980yî de mirovên me bi hev re di girtîgehê de man. Paşê bi dostan re sîyaseta legal hat kirin lê belê ez her tim dibêjim, divê dostên me yên çepgir an jî yên ku em bi wan re hevgirtinê datînin, di meseleyên navxweyî yên Kurdan de nebin alîgir. Ji ber hindê jî em dikarin bi hev re bigihîjin cîyekî.

Her wisa, divê Kurd girîngîyê bidin têkilîya xwe ya bi dinyayê re, bi dîplomasîya dinyayê re û bi tiştên ji derve re û wan têkilîyan careke din jî di ber çavan re derbas bikin. Bi taybetî, me di referanduma di sala 2017an de dît; heke li dinyayê hevgirtineke tunebe, dîplomasîyeke me tunebe, dîasporayeke me tunebe, em pirî caran heq bin jî, gengaz e ku neheqîyek li me biqewime. Loma jî, divê em ji bêaqûbetîyan zêdetir dostanîyan çêkin. Hogirên hêja, sed korayî, her wekî ramyarekî gotiye, dîrok di hin deman de, ji alî mirovên bêperwa û bîrteng ve hat nivîsîn. Çi heyf, di rojên dawî yên çaxa me de jî, mirovên wisa bêperwa û bîrteng, bi taybetî li Rojhilata Navîn bûn serdest. Wê bê bîra we, Afxanistana di salê 1970yî de bînin bîra xwe, Afxanistana îroyîn bînin bîra xwe. Bifikirin, rejîma Şah ya Îranê ku em hemû li dijî wê bûn, ket çi halî. Bawer nekin ku wê Tirkîye neçe ser rejîmeke mêjîhişk û paşverû. Dibe ku biçe ser wê rejîmê, gengaz e her kêlî ji bo wê bervekirî be. Bawer bikin, heke Tirkîye hê jî neçûbe ser rejîmeke der-çax, roleke Kurdan heye di vê yekê de.

Çi li ser vê mijarê çi jî li ser meseleya Kurdan û Rojhilata Navîn, nivîsên mamoste Arzu hene, gotûbêjên wê hene. Ez gotinê dispêrim mamoste Arzu.

Doç. Dr. Arzu Yılmaz - Kurdistan Zanîngeha Hewlêrê

Gava mirov bibe axêvera dawî, ev yek hem bi dezawantaj e hem jî bi awantaj e. Ji ber ku jixwe heta wê çaxê gelek tişt tên gotin. Gerçî, di meseleya Kurdan de, gotinek maye ku li ber rojê nehatiye gotin? Şika min heye. Awantajeke min ya din jî ew e ku branşa min li ser pêwendîyên

2 Ev mijar, di rûniştina 1. a civîna bi navê 'Kurd Divê Çi Bikin' ya di 8'ê Tîrmeha 2023'an de li Amedê pêk hat de hate nîqaşkirin.

navneteweyî ye. Qada pêwendîyên navneteweyî derfetê nade mirov da ku mirov dahûranên wisa kûr bike. Mentîqa riprast li kar e û ji vî alîyê xwe ve jî pir ne kûr e. Ji ber hindê jî, hem ji ber ku pisporîya min pêwendîyên navneteweyî ye hem jî ji ber ku axêvera dawî me, bi qasî ku derfet heye, bêyî ku dahûraneke kûr bikim, ez ê hewl bidim bergeha rewşa dawî daynim rastê.

Divê Kurd Çi Bikin? A rast, ez nizanim. Heke di vî warî de fikireke min hebe jî, ne bi hedê min e ku ji Kurdan re bêjim ka divê çi bikin. Pir pir dikarim, ji alî Kurdan û Kurdistanê ve, der heqê rîsk û derfetên heyî de hin tiştan bêjim. Di vê çarçoveyê de, ez ê hewlê bidim, bi kurtayî, pêşî tiştên ku roja îro li dinyayê diqewimin û teyisîna wan qewaman ya li ser Rojhilata Navîn û di dawîyê de jî, ji alî Kurdan ve, li ser rîsk û derfetên çêdibin, biaxivim. Heke mijarek hebe ku hûn bixwazin bi taybetî em li ser wê biaxivin, em wan di beşa pirs û bersivê de, bi hûrgilî, biaxivin.

Berî ku ez bêm ser rewşa dinyayê, ji kerema xwe re destûrê bidin ez balê dikişînim ser vê yekê. Helbet, ne gengaz e mirov mijareke sosyo-polîtîk di ser faktorekê re rave bike. Lê belê, li ser meseleya Kurdan, rastînek heye ku her kes li serê li hev dike, ew jî ev e; bandora jeopolîtîkayê, ji hemû faktoran zêdetir, meseleya Kurdan û polîtîkayên Kurdan dîyar dike. Bi berdêla dubarkirinê be jî, jixwe çêbûna meseleya Kurdan, gava em ji perspektîfa dîrokê bala xwe didinê, di dema şerê sar de pirsgirêkeke ewlekarîya navxweyî ye, piştre di salên 90î de kêm zêde wekî pirsgirêkeke demokrasîyê û di nêrîna dawî de jî, serencameke jeopolîtîk e.

Ji ber hindê jî, em li ser paşxaneyekê diaxivin ku ji dînamîkên hundirî zêdetir veguherînên navneteweyî tê de dîyarker in. Di vê çarçoveyê, di qonaxa ku em hatinê de, ji alî halê dinyayê ve rewş ev e: em serûbinêhevbûneke nû ya jeopolîtîk re rû bi rû ne. Ez ê ji girseyeke guhdaran ya wisa bijare re behsa krîza ekonomîk, krîza lîberalîzmê nekim. Heke hewce bike em ji navîna kitêbê dest pê bikin, gava şerê li Ukraynayê dest pê kir, serokê DYE Joe Biden gotibû; wê têkoşîna rejîmên demokratîk ya li hemberî rejîmên otokratîk serdema nû dîyar bike. Lê belê, berî du hefteyan, gava Serokwezîrê Hindistanê Narendra Modî çû Emerîqayê, Washingtonê, Şêwirmendê Ewlekarîya Neteweyî ya Biden, wiha got: 'Tu nîyeta me tune ye ku em dersa mafên mirovan bidin Modî. Demokrasîya li Hindistanê, pirsgirêka Hindistanîyan e.' Min çima ev mînak got? Ji ber ku ev mînak, careke din jî nîşan dide ku meseleya Kurdan bi awayekî guherbar wekî demokrasî teşe girt û ew demajo li paş ma. Di vê qonaxa ku em hatinê de, divê em li ser hişê xwe bihêlin ku gava em meseleya Kurdan di ser çareserîya demokratîk re gengeşî bikin, derfeta vê yekê wê di çarçoveya pêwendîyên navneteweyî, hevkêşa heyî û hevkêşa nû ya jeopolîtîk de gelek kêm be. Di vê deravê de, gava ez hişê xwe didim serê û dibêjim, gelo divê em çareserîya meseleya Kurdan çawa pênase bikin, ez wisa difikirim ku çareserîya meseleya Kurdan ya herî baş wê ew be ku em neçareserîyê ji tundûtûjîyê pak bikin. Ez dubare dikim, heke pêwendîyên navneteweyî der heqê teşegirtina polîtîkayên li ser Kurdan û meseleya Kurdan de faktora herî dîyarker be û heke em hatibin qonaxa wisa ku bêjin, 'Meseleya demokrasîya Hindistanê pirsgirêka Hindistanîyan e', nexwe ji bo meseleya Kurdan, çareserîya herî baş, di vê deravê de, ew e ku em neçareserîyê ji şidetê, ji tundûtûjîyê pak bikin. Qet nebe, di demeke wisa de ku em dikarin pêşbînîya wê bikin, we divê hûn di ser Tirkîyeyê re, we divê hûn di ser tevlêbûna Surîyeyê ya li Yekîtîya Ereban ya nû re, we divê hûn di ser referansa 2030yî ya welatên Kendavê re bifikirin, divê em li ser hiş û aqilê xwe bihêlin ku di nav 10 salên pêşîya me de, ji alî reel polîtîk ve, berginda hevokên ku ew ê bi çareserîya demokratîk ya ji bo meseleya Kurdan dest pê bikin, heta tu bêjî bes, kêm û bisînorkirî ye.

Baş e, dinya di vê çarçoveyê de çawa teşe digire? Awartebûneke wiha heye serûbinêhevbûna jeopolîtîk ya di rewşa heyî de. Rewşa ku Carl Schmitt wekî rewşa awarte pênase dike, îro ro, ne tenê yek bi yek ji bo rejîmên otorîter e, di sîstema navneteweyî de li dar e. Em di rewşeke wisa awarte de ne ku sîtema navneteweyî ya bi qayde-hîm bi kêr nayê, hiqûqa navneteweyî li azîyê tê hiştin. Lê belê, hêleke cuda ya vê rewşa awarte heye ji raberîya Carl Schmitt. Schmitt behsa

serdestekê dike. Di rewşa awarte ya sîstema navneteweyî ya rewşa heyî de, em nikarin behsa hêzeke serdest bikin. Beranberî qelsbûna hegemonyaya Emerîqayê, em di nava serdemeke nû de ne ku welatên wekî Çîn û Hindistan, wekî 'major powers' an jî wekî hêzên mezin bi rastê dikevin, digel wê jî, di van demên dawîyê de, welatên ku wekî navînî hêzdar in, bi nîyet in ku polîtîkayeke wisa bimeşînin ku wekî xweserîya stratejîk tê binavkirin, yanê di polîtîkaya derveyî de, pirî caran serbixwetî heye û polîtîkayeke berbelavbûnê tê meşandin.

A niha, teyisînên vê yekê yên li Rojhilata Navîn çi ye? Mîmarîya ewlekarîyê ya Rojhilata Navîn diguhere. Aktor diguherin. Hevkêşên polîtîk diguherin. Ji ber ku di sîstema navneteweyî de, hêzeke sereke tune ye, hêzên herêmî yên li Rojhilata navîn ku pir bi îdia ne, bi azwerî ne û dixwazin ax û erdên xwe firehtir bikin, di nava xwe de ketine hevrikîyekê. Di nava van welatan de, welatên Kendavê, an jî bi awayekî aşkeretir, Siûdî Erebistan, her ku diçe, bi rola ku bi îngilîzî wekî "King maker' bi nav dikin, radibe. Di dawîya rojê de, îro ro ne tenê Siûdî Erebistan be jî, em dikarin bêjin, Kendav îro King Makerê Rojhilata Navîn e. Kendav, li Rojhilata Navîn ne tenê teşe dide polîtîkayê, di heman demê de, di teşedayîna aşopkirinên ku li ser jîyana xweş in de jî, aktora sereke ye. Wekî mînak, rapirsîna dawî ku di nava ciwanên Ereban de hatiye kirin, pirsa 'Hûn dixwazin li ku derê bijîn?' hatiye kirin û di bersivan de Emerîqa (DYE), piştî Emîrîyên Yekbûyî yên Ereban tê.

Di dawîyê de, heke hewce bike em vê gengeşîyê, di deqbenda polîtîkayên Kurdan yên li Rojhilata Navîn de bikin ku piranîya Kurd li wir dijîn û Tirkîye jî her tim lê bûye aktora herî bibandor, em dikarin wiha bêjin. Tirkîye ji salên 90î û şûnde, gav bi gav, lê belê piştî 2010an jî heta tu bêjî bes polîtîkayeke êrîşkar meşand û vê pêlê, li Rojhilata Navîn, bû daxwazkara cîyê ku Siûdî Erebistan lê cî daye xwe. Demajoyeke wisa çêbû ku Tirkîye bû daxwazkara navenda sîyaseta Rojhila Navîn. A niha em hatin dawîya wê demajoyê. Di dawîyê de, Tirkîye di çepera sîyaseta Rojhilata Navîn de ma. Gelo li Rojhilata Navîn polîtîkaya Tirkîyeyê çi bû ku dibû daxwazkara navenda wê? Li şûna ku yek bi yek pêwendî bi navenda welatan re dayne, bi hêzên ku di çeperan de cî dane xwe re pêwendî danî, bi wan re tevgerîya û xwest statukoyeke nû ava bike. Jixwe aştîya bi Kurdan re jî di vê çarçoveyê de teşe girt. Ez wekî kesekî ku tu carî, di çarçoveya Tirkîyeyê de, ne agirbesta di sala 1993yan de ne demajoya Osloyê ne demajoya Îmralîyê, wekî lêgerîna çareserîya aştîyane ya ji bo meseleya Kurdan, fam nekir, ez wisa difikirim ku demê jî ez mafdar kirim. Em dikarin di wextekî din de gengeşîya vê bikin. Di dawîyê de, ji dema Özal heta niha, gava lêkolîn li ser çavkanîyan tê kirin, ev yek pir aşkere xuya dike, Tirkîye çi qasî hewes kir ku li Rojhilata Navîn bi roleke kartêk rabe, ew qas jî hewcetî pê dît ku hevkarî û aştîyê dayne bi Kurdan re.

Vê pêlê, Tirkîyeya ku ketiye çepera Rojhilata Navîn, ew ê di ser çîrokeke çawa re bi Kurdan re bimeşe? Ev pirs girîng e ku divê bersiv bo wê were peydekirin. Em dikarin di vê deravê de wiha bêjin. Hem bi geşedanên li dinyayê hem jî bi awayê xwe yê ku Tirkîyeyê xwe lê rakişand, we divê di ser hevkarîya bi çepgirîyê re be, we divê bi hevkarîya bi desthilatdaran re, we divê em yek bi yek di ser demajoyên aştîyan re gengeşî bikin, çareserîyeke demokratîk ji bo meseleya Kurdan bi pêş neket û çênebû. Û wisa xuya nake ku wê di siberojeke nêzik de ev derfet careke din jî çêbibe. Biratîya Îslamê ku li dû hat, biratîya Tirkan û Kurdan ya di bin alaya Îslamê de jî, di destê me de betixî. A niha, ew ê di ser çîrokeke çawa, di ser vegotineke çawa re hevkarîyeke nû were kirin, heke ku tiştekî wisa bibe... Ji ber ku êdî ne ew hêza polîtîk ne jî ew hêza ekonomîk ya Tirkîyeyê tune ye ku li Rojhilata Navîn bi roleke navendî rabe. Jîyanê berê xwe da alîyekê, li Rojhilata Navîn berê xwe da alîyekî din. Rojhilata Navîn, ji cîyekî nû tê sazkirin ku Kendav di navenda wê de bi cî bûye. Tirkîyeya ku di çeperê de ma jî, di vê yekî gihîştiye û ev sê salên dawî ne, ketiye pey da ku karibe pêwendîyên xwe yên xerakirî car din xweş bike...

Heke em vegerin destpêkê, di serûbinêhevbûna jeopolîtîk de, di demajoyeke wisa de ku hewl tê dayîn Rojhilata Navîn, di ser xurtkirina navenda statukoyê re careke din were avakirin, ji bilî

alternatîfa ku nava xwe û statukoya heyî xweş bike, tu rê tune li ber Tirkîyeyê. Bi vî halê xwe ve jî, pêwendîya bi Kurdan re û paşvegerîna wê, dikeve rêyeke bi kend û kosp.

Baş e, di vê deravê de, çi ne ew rîsk û derfet ku Kurd bi wan re rû bi rû ne?

Heke em behsa jeopolîtîkayê dikin, bi qasî mîmarîya ewlekarîyê polîtîkayên enerjîyê jî girîng in. Bêşik ev yek mijara gengeşîyeke din e. Ji bo niha em qîma xwe pê bînin û tenê bêjin, bi Şerê li Ukraynayê ve girêdayî, bi qasî ku mîmarîya ewlekarîyê teşe digire mîmarîya enerjîyê jî teşe digire. Di vê çarçoveyê de, divê korîdorên nû yên enerjîyê ku ew ê bandorê li jeopolîtîka Kurdistanê bikin, li ber çavan bê danîn. Wekî mînak, korîdorên ku Asya û Ewropayê bi hev ve girê didin û wekî 'korîdora navîn' û 'korîdora başûr' tên binavkirin, girîng in. Tirkîye, di korîdora navîn de ku petrola Hazarê di ser Tirkîyeyê re vediguhêzîne Ewropayê, cîyekî xwe yê girîng heye. Lê belê, pêwendîyên wê yên bi Rûsyayê re, pabendîbûna wê ya bi Rûsyayê re çi qas derfetê dide vê yekê, şik heye tê de. Herçî korîdora başûr e, projeyeke wisa ye ku dibe ku Tirkîyeyê ji awantajên wê yên heyî jî bêpar bihêle. Ev yek, di heman demê de, rewşeke wisa ye ku ew ê bandorê bike li ser hevkarîya wê ya ku heta niha bi Birêveberîya Herêmî ya Kurdistanê re dimeşand. Çînê di navbera Siûdî Erebistan û Îranê de peymanek danî û ev yek ji alî korîdora başûr ve geşedaneke girîng bû. Tirkîye hewlê dide ku destkarîyê li vê geşedanê bike. Herî dawî, li Bexdayê, wisa xuya dike ku Katar, bi rêya hevdîtinên ku bi Erebên Sunî û Kurdan re tên kirin, hewlê dide ku şûna Tirkîyeyê biparêze. Tê zanîn, rezervên zengîn yên gaza xwezayî yên Katarê hene û di Kendavê de cîyê wê cuda ye. Ev civîn, li xwe dike armanc ku gaza xwezayî ya Katar û Iraqê, ku ji sedî 70yê gaza xwezayî ya Iraqê li herêma Kurdan e, di ser Tirkîyeyê re bigihîne Ewropayê. Lê belê ne dîyar e ka wê ev hewldan bi kêrî tiştekî were an na. Tiştê dîyar ew e; ya yekem, ji vê û şûnde wê tenê gotina Kurdan ne zal be li ser petrola Kurdan û gaza Kurdan. Di vê demajoyê de ku heqên serdestîyê yên Iraqê ji nû ve tên dîyarkirin, qîmeta jêderkên enerjîyê yên Kurdistanê, di ser Bexdayê re ji nû ve tê dîyarkirin. Ya duyem jî, wisa xuya dike ku wê rêgeha veguhêzandina petrol û gaza Kurdan, biguhere.

Ji bilî vê û di çarçoveyeke giştî de, em dikarin van rîskan bêjin. Aktorên sîyasî yên Kurdan, çi qas li paş angaştên xwe yên polîtîk man ew qas jî îtbarîyên xwe yên sîyasî ji dest xwe berdan. Ev rewş, ji bo PKK jî, ji bo HDPê jî, ji bo PDKê jî, ji bo YNKê jî li dar e. li Rojavayê PYDê jî ji heman tiştî ketiye tengavîyê. Ji ber ku armancên polîtîk li wê navê hatiye danîn, ew armanc bi cî nehatine û hêvîyên heyî qurmiçîne û vê yekê kiriye ku di navbera partîyên Kurdan û girseyan de dûrahîyeke zêde çêbibe. Wekî mînak ez, 15 sal in, li Başûrê Kurdistanê, bi dibetîyeke herî xerab, her sal, du sê meh lê dimînim. Heta roja îro, li serê tu girî, tu çiyayî, min nedîtibû, wekî "Türk Öğün Çalış Güven" (Tirk xwe bipesinîne bi xebite bawer bike) nivîsîna PDK. Çendê wî alî, hema ku em ketin Duhokê, min li serê çîyê nivîseke mezin ya PDK dît û tavilê min ji xwe re got, bi her hal PDK jî hay jê heye ka rewş çendî giran e...

Wekî encam, îro ro, aktorên sîyasî yên Kurdan, berpirs in ku programeke nû, armancên polîtîk yên nû dîyar bikin. Hewldarî bo serxwebûnê hat kirin, çênebû, hewldarî bo komara demokratîk hat kirin, çênebû. Ji vê û şûnde, Kurd wê ji bo çi têkoşînê bikin? Ziman bêhestî ye. Du sê roj in jî li serê difikirim. Gelo ez ê karibim bi çi awayî nermtir bêjim vê gotinê, lê min peyde nekir. Loma jî ez ê rasterast bêjim. Li ser fikira min, di vê nebûna armanceke polîtîk de, hêzên çekdar yên Kurdan, dibe ku ji têkoşîna neteweyî zêdetir bibin grûpên paramîlîter ku bi aktorên navneteweyî re dixebitin û rewabûna wan ji dest wan biçe. Rîskên dîtir jî hene ku bi van rîskan re ne. Wekî mînak, îro ro, li başûr, ciwanên Kurd, her roj, tev li tîma antî-terorê ya Iraqê dibin. Şêweyê nû yên wekî cerdevanên li Tirkîyeyê çêdibin û ev yek qet nayê behskirin. Bi ya min tiştên tirsnak diqewimin. Versîyona wê ya dîtir li Iraqê jî heye. Rojava jî bi heman awayî. QSD, Hêzên Demokratîk yên Surîyeyê, tenê ji bo ku bi DAÎŞê re şer bike hebû? 10.000 kes ji bo ku bi DAÎŞê re şer bike, mir? Ev hemû pirsgirêkên pir giran in û her wekî min got, ev hemû, ew rîskên pir giran

in ku gora rewabûna aktorên sîyasî yên Kurdan, hêzên çekdar yên Kurdan, te divê bila gerîla be te divê bila pêşmerge be, dikolin.

Ji bilî vê jî rîsk hene. Ez di wan zarokên ku ders didim wan, dibînim. Îro ro, di nava ciwanan de, ji deh sal berê cudatir, têkoşîna rizgarîya ferdî ketiye şûna têkoşîna rizgarîya neteweyî. Îro ro, bi hevalên HDPê re diaxivim, der heqê tevlêbûna ciwanan ya li HDPê de, pirsgirêkên giran hene. Heman rîsk, li keleha PDKê, li Duhokê jî heye. Jixwe qet behsa alîyê Yekîtîyê jî nakim. Di vê deqbendê de, koçkirina ji Kurdistanê jî, rîskeke dîtir e. Ciwan hewlê didin ku ji Kurdistanê koç bikin. Digel vê jî, di vê serdemê de ku dîwar li sînoran tên danîn, polîtîkayên nû yên ekonomîya parêzkar li kar dikevin, partîyên rastgirîya radîkal bihêz dibin, pesteke dîtir heye li ser Kurdistanê; koçkirina ji derve. Heke îro ro, derfeta me heye û em dikarin li ser meseleya Kurdistanê biaxivin, ev yek, ji ber wê yekê ye ku piranîya kesên ku li Kurdistanê dijîn Kurd in.

Gengeşîya ji ber gortina, Stenbol bajarê herî mezin yê Kurdan e, ê temam, baş e, lê belê, çîroka Kurdan ji Stenbolê nayê sazkirin. Di vê qonaxa ku em tê de ne, rîskek heye ku pêla koçkirinê ya li Rojhilata Navîn bibe sedem ku demografîya cografyaya Kurdistanê biguhere. Ji ber ku Hewlêr, îro êdî ne bajarekî Kurdan e, bajarekî Ereban e. Her wisa, mehek berîya vê, Birêveberîya Herêmî ya Kurdistanê, ji bêgavî qanûnek derxist û got heke hûn menuyên li xwaringehan, nivîsên li ser dîwaran û tabelayan nekin Kurdî em ê ceza li we bibirin. Lê gelo dikarin bi vê yekê pêşî li vê rîskê bigirin? Heman rîsk li Rojavayê jî heye. Belê rast e, li Rojavayê demajoyeke Kurdbûnê hebû. Lê belê, çavên wan kesan ronî bin ku xema Kurdbûnê dixwarin. Li wir jî her tişt berevajî bûye. Şênî, bi lezeke ecêb dibin Ereb.

Rîskeke din jî Îslamperestî ye. Di dema DAÎŞê de, di navbera salên 2014-2015an de, gava li başûr bûm, tê bîra min. Piranîya tiştên ku ez der heqê Kurdistanê de hîn dibim, ji xutbeyên Cim'eyê ne. Min pir ji guhdarîkirina Meleyan hez dikir. Gava cara pêşî DAÎŞ derket holê, dengê mîkrofona Meleyan jî kêm bûbû. Ji ber ku bera bera mirovan dûrahîyek xistibû nava xwe û dînê. Di dawîyê de, ez li hêvîyê bûm ku Îslamperestî li Duhokê tew li Hewlêrê jî, bihêztir be, lê belê, ez ne li hêvîyê bûm ku ev yek li Silêmanî biqewime. Lê belê, îro ro, Silêmanî bûye navenda herî bihêz ya Îslamperestîyê. Gavek berê min behs jê kir, ew aktorên polîtîk îtbarî û pêbawerîtîya wan ji dest wan çû, li Silêmanî, Îslamperestî ji zû de dest pê kiriye; Îslamperestî valahîya ku ji tunebûna armanceke polîtîk çêbû, tije dike...

Di esasa xwe de, di van deman de ku Îslamperestî ji nû ve, tew bi ser de jî li Tirkîyeyê di mînaka Hüda Parê de, ji nû ve li dar dikeve û ji alî dewletê ve jî tê piştgirîkirin, ez wisa difikirim ku divê tevgera sîyasî ya Kurdan, bêgav e armanceke nû ya polîtîk dîyar bike û gavek berî gavekê vê pêk bîne. Di vê navê de, çi qas jî gotinên berevajîya wê werin kirin jî, bi awayekî bivê nevê, wê di nava kurdan de eleqeyeke mezin ji bo miletperestîyê çêbibe. Vê carê, her wekî di mînaka li Tirkîyeyê de jî xuya ye, tiştên wekî em du welçek sîyaseta Kurdistanîbûnê daynin pêşîya wê, sê welçek jî Tirkîyeyîbûn daynin, an jî, em Kurdistanîbûnê bidin pêş Tirkîyeyîbûnê jî bidin paş, wê nikaribe pêşî li vê yekê bigire. Sîyaset ne ew tişt e ku bi vî awayî bi pêş dikeve, matematîkeke wê ya wisa tune ye. Heke Kurd jî, ne 'milîyet' bin lê 'milet' bin, teqez wê rêya wan û miletperestîyê bibe yek. Qet nebe ez ji bo dema niha dikarim bêjim, îro ro derî li rîska Îslamperestîyê tê vekirin da ku rêyên miletperestî û ya Kurdbûnê negihîjin hev.

Ez wisa difikirim ku di çarçoveya derfetan û li ber ronîya geşedanan, vê pêlê, hevgirtina Kurdan û Tirkan ne tiştekî reel e. Em dikarin bêjin, qet nebe derfeta hevgirtina Kurdan û Ereban zêdetir e. Di çarçoveya Iraq û Rojavayê de jixwe dane ser vê rêyê. Ji vê û şûnde, gava em li ser meseleya Kurdan biaxivin, qet nebe, wê gotinên wekî ka Emerîqa çi dibêje, ka Washington çi dibêje, ka Fransa çi dibêje, ka Bruksel çi dibêje, pir ne girîng bin. Ji vê û şûnde, ez dibêjim qey wê Tirkîye, meseleya Kurdan bi Misirê re, bi Siûdî Erebistanê re muzakere bike. Wekî mînak, heke Sîsî were Tirkîyeyê, ez pê bawer im, yek ji mijara sereke ku ew ê li ser biaxivin, wê meseleya Kurdan be.

Di vê deqbendê de, hem di deqbenda korîdorên enerjîyê de hem di rewşa ku Tirkîye ketiyê de hem jî di çarçoveya bêgavîyên nû de ku hevkêşa jeopolîtîk ya nû derxist holê, em di demeke nû de ne. Ez wisa difikirim ku divê êdî em bi peyv û bêjarên nû, ji perspektîfên nû nirxandinên xwe bikin. Ez jî hê li ser vê yekê ew qas ne zal im. Ez jî hewlê didim ku hîn bibim. Qet nebe wekî kesekî ku dizane tiştên ku em heta niha diaxivîn nelê ne û nikarin tiştên ku diqewimin, rave bikin, dixwazim ji tiştên ku diqewimin fam bikim. Ez nizanim ka ew ê tiştekî çawa têkeve şûna wê. Em kêm zêde dikarin pênaseya aktoran bikin û heta ji min hat min hewl da ku wan bi we re parve bikim. Lê belê, di van rîsk û derfetên heyî de, ez nizanim ka wê jîyan berê me bide bi kîjan alî ve.

Lê belê, li ser mijara çareserîya aştîyane û demokratîk ya meseleya Kurdan, ji bo deh salên li pêşîya me tu hêvîyeke min tune. Xwedê bikim ez neheq derkevim. Gava ez bala xwe didimê û dibêjim, de baş e, gelo ez dikarim rêyekê peyde bikim da ku karibe deh sal şûnde ji perspektîfeke berfirehtir, bêhna me fireh bike, ez dibêjim qey, pir pir ez dikarim vê bêjim. Her wekî, di psîkolojîyê de, qonaxên ku piştî travmayê li mirov diqewimin, Kurd wekî netewe, pêşî hatin mandelekirin û gotin Kurd tune, paşê hêrs ket şûna mandelekirinê, gund hatin şewitandin, kuştinên kujyar nedîyar hatin kirin, salên 2000an demajoyeke lihevbazarkirinê bû. A niha jî, di nav depresyonekê de ne, bi hemû wateyên xwe ve. Em hêvî bikin, qonaxa piştî vê, her wekî ku zanista psîkolojîyê pêşbînîya wê dike, li me hemûyan bibe qebûlkirin.

Pirs û Beşdarî

Kadri Salaz- Karsaz

Ez jî car caran diçim Başûr û têm. Ji nivîsa ku PDK li serê çiyê nivîsîye, pêvtir tu tiştekî erênî tune ye?

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Min ji bîr kir tiştekî bêjim. Di serê rîskan de ev hebû. A niha, bi ya min rîska herî nêzik Birakujî ye. Pevçûna di navbera bijareyên polîtîk de her ku diçe tundtir dibe. Bertirsîya herî nêz ya li pêşberî aktorên sîyasî yên Kurdan, pevçûnek e navxweyî ye ku îro nebe wê sibê biqewime. Dibetî heye ku pevçûn di navbera PDKê û YNKê de çêbibe, ez li vê derê behsa PKKê nakim. Lê heke ji bo carekê be jî di navbera PDKê û YNKê de şerek biqewime, wê PKKê jî alînegir nemîne. Ev senaryoyeke bobelatê ye. Lê heke hûn ji min bipirsin, vê pêlê, ne Tirkîye ne jî Îran li hemberî Kurdan bertirsîyeke nêzik e, rîsk şerê navxweyî ye. Sed korayî, heke ev yek biqewime, pir kêm dînamîk hene ku pêşî li vê yekê bigirin.

Kadri Salaz - Karsaz

A niha, çi ji Xabûrê çi jî ji Üzümlüyê, em dikarin ji her du alîyan jî herin û werin. Ji zaroktîya me ve xeyaleke me bû ku em di bin ala rengîn re derbas bibin û wê li wê derê, li serê dîrekê bibînin, bi rastî jî ev yek mirovan şanaz dike. Lê ji hêlekê ve jî gava em di herêma KDPê re derbas dibin û diçin herêma YNKê, bêhenek em ditirsin. Tu ewlehîya me tune ye ka wê li wê derê çi bê serê me. Ew mesele divê hinekî bê lêkolînkirin. Em hemû, li demên borî, mînakên Birakujîyê jîyan, em baş pê dizanin. Ez îro dikarim pêşîbînîya wê bikim ger Birakujî çêbibe ka wê çi encamên xerab li me biqewimin.

Sertaç Bucak- Parêzer/Sîyasetvan

Min ê tiştek bipirsîya, lê jixwe we behs jê kir. bertirsîya Birakujîyê. Bi ya min jî ev bertirsîyeke mezin e. Di vê wateyê de, Ez dixwazim pirsekê daynim li vê navê, gelo Kurdên Bakur, sazîyên civaka sivîl, mirovên ku li vê derê dijîn, ji bo ku vê yekê berbend bikin, dikarin çi bikin? Ya duyem, bi qasî min ji beşa dawî ya derpêşîya we fam kir, min jî tim ew tez parast, gelo hûn difikirin ku li Tirkîyeyê netewe-dewlet lawaz bû?

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Belê, navendîbûnek, vesazkirina statukoyê, tunebûna aktoreke sereke ya serdest, tercîhên polîtîkayeke êrîşkar yên welatên ku mezinahîya wan welçeka navînî ye, ev hemû rastîn in. Vê pêlê, ew rewş e ku em tê de ne. Lê belê, ji hêla din ve, di deqbenda meseleya Kurdan de, du dewletên neserketî hene li wê navê, heke hewce bike ez bi têgihên navneteweyî bêjin, du welatên zîzokî hene. Ji ber vê yekê, rastî ye ku heta tu bêjî bes lawazîyeke wan li rastê ye. Lê belê, divê mirov vê yekê jî ji ber çavan nede alî. Emerîqaya ku 40 sal in dibêje ez ê rejîma Îranê biguherînim, îro ro, hema bêje belawela dibe. Li Emerîqayê rojev niha ev e; gelo wê Emerîqa ji hev parçe bibe an na? Di rewşa heyî de, faktoreke derveyî tune ku pestek û zorek li welatên lawaz bike. Wekî din jî hevpeyvîna Martin Indyk ya bi Henry Kissinger re kirî tê bîra min. Pirtûkeke wisa ye ku dikarim ji bo wan kesên ku li ser Rojhilata Navîn dixebitin, pêşnîyaz bikim. Indyk dipirse û dibêje, "Gelo gengaz e ku li Rojhilata Navîn aştî çêbibe?" Kissinger dibêje, "divê mirov nebêje gelo gengaz e, belkî jî pêwîst e em wiha bipirsin, gelo aştî tiştekî tê xwestin e?" Bi rastî jî, aştîya li Rojhilata Navîn an jî meseleya Kurdan, ji bo van çareserîya aştîyane, tiştekî tê xwestin e? Loma jî, erê, li Tirkîyeyê, netewe-dewlet lawaz bû. Heman tişt ji bo Îranê jî li dar e. Li Iraqê, li Surîyeyê dewletên biserneketî hene. Seddam çi qas berxêr bûbe Esad jî wê ew qasî berexêr bibe. Em bi van dizanin. Lê her wekî min qasek berê got, rewşa heyî mîna ku wê heta deh salan neguhere xuya dike. Kesên xweşbîn jî di çîroka pênc salên li pêşîya me de, ne li benda guherîneke radîkal in. Helbet, di vî warî de, her wekî min qasek berê got, girîng e ka aktorên Kurd wê çi qas karibin bi rîskan re serederî bikin. Ev yek dabaşeke pirteweq û pirparametre ye û hemû jî bi hev re pêwendîdar in. Ji alî Kurdan ve, îro ro, qet nebe, divê bi hev re şer nekin, şernekirinê bidomînin, ev yek girîng e û teqez divê armanceke polîtîk dîyar bikin û vegotineke nû derpêşî girseyê bikin. Gava tu dengê wan bixwazî, tu yê ji bo çi bixwazî? Gava tu bêjî têkoşîn, tu yê ji bo çi banga têkoşînê li mirovan bikî? Divê ev hemû zelal bin. Gelo aktorên Kurdan, bi sazîyên polîtîk yên heyî û avanîyên biryardayînê yên heyî, wê çi qas karibin di vê yekê de bi ser bikevin? Gava Kurd di vê yekê de bi ser bikevin, em ê karibin di wan dewletên neserketî û zîzokî de, wekî derfetekê, behsa berfirehbûna qasa sîyasî ya Kurdan, bikin.

Sema Kılıçer- Delegasyona YEyê ya Tirkîyeyê

Em dibêjin, Divê Kurd Çi Bikin? Wekî mînak, di van demên dawîyê de, em hin tiştan dibihîsin, mîna ku wê desthilat jî di rêya YEyê de (YE: Yekîtîya Ewropayê), wê li ser meseleya kurdan hin hiştan bike. A rast, tiştekî wiha jî heye. Ji ber ku tenê mirovek her tiştî dîyar dike, tu kes nizane ka wê çi bibe. YEyê, pir zêde li ser kaxiz pîlana çalakîyê dît û çalakî çênebûn, aksîyon çênebûn, loma jî êdî tu kes jê bawer nake. A rast, bêjareke nû, daxwazên nû, bipêşdehatineke nû, bi rastî jî, gava desthilata li Tirkîyeyê ber bi tiştekî wiha ve were dehfdan, ev yek wekî hewcetîyekê tê ber me. Lê belê, der heqê ka wê AKP an jî desthilat çi bike de, wekî şexsî, ez vê difikirîm. Hikumet, ji zû de ye, tu tiştekî nake û rêya xwe dikudîne û tu deng ji dinyayê çênabe. Tu xemeke hikumetê ya wekî çareserkirina meseleya Kurdan nema. Li çeperê ye û ji ber ku di çeperê de ye, tiştek li ser wê nema, ne wisa? Yanê, ji bo ku çareserî bo meseleya Kurdan peyde bike. Her wiha, wisa xuya dike ku em man bi tena serê xwe. Wisa dike ku wê çareserî bi pest û zorlêkirina vê derê çêbibe.

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Destûrê bidin ez di deqbenda vê pestlêkirinê de vê bêjim. Piştî ku Osman Kavala tenê hat hêlan, ev yek, di deqbenda pêwendîyên navneteweyî de ya ku min behs kir, nîşaneya sembolîk ya wê yekê ye ku mîxê darbesta civaka sivîl hatiye kutan. Di vê deqbendê de, mirov dikare çi hêvî ji lîberalên Tirkîyeyê bike ku Osman Kavala jî tenê hêlan? A rast, ez tê de bi şik im. Hûn Selahattin Demirtaş daynin hêlekê, ez behsa Demirtaş nakim. Dibêjim, Osman Kavala. Wekî min got, di deqbenda Yekîtîya Ewropayê de, jixwe lîberalên Tirkîyeyê, jixwe bi Ewropayê re pir entegrebûyî ne. Loma jî, dawîya dawî em li vir li maseya DİTAMê (Navenda Lêkolînên Civakî ya Dîcleyê-NLCD) rûdinên, lê belê, ez zêde ne bi hêvî me ku civaka sivîl karibe zêde tiştan bike.

Gelo kesek heye ku ji vê gotina min re nana bike? Osman Kavala tenê ji alî dewletê ve nehat hepskirin, di heman demê de, ji alî civaka sivîl ve jî tenê hat hêlan. Li pêşberî rewşeke wisa, ez ne bawer im ku civaka sivîl an jî Ewropa, di deqbenda çareserîya demokratîk ya ji bo meseleya Kurdan de kartêker be. Bi ya min derîyê vê paradîgmayê hat girtin. Vê gavê, parantêzeke din hat vekirin. Gelo ew ê bi paş ve vegerin an na? Tiştên din, yên cuda ne. Di bergeha vê gava ku em tê de ne, ez bêgav im vê yekê bêjim.

Şeyhmus Diken – Nivîskar

Tespîta ku dibêje, balpêdana Îslamî dîyarker e, a rast, bû mîxwera esasî ya çend gotinên min yên ku ez ê di dawîya vê rojê de bêjim. Serê sibê, Tanıl Bora, gava dest bi mijarê kir, meseleya miletperestîya Tirkan bi sê çar beşan dîyar kir. Paşê jî, beşa li ser mîxwera Kemalîzm lê zêde bû û bû pênc. Bi ya min, hewcetî bi ya şeşan jî heye. Ji ber ku gava em miletperestîya Tirkan, di beşên cuda de dinirxînin, mesele tenê di ser miletperestîya Tirkan re tê axaftin. A rast, divê em Îslamê jî tev li wê yekê bikin. Ji ber ku li Tirkîyeyê, hemû çîrok di ser senteza Tirk-Îslam re tê sazkirin.

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Belê. Ne tenê senteza Tirk-Îslamê, wekî din jî di ser Kendavê re, bizaveke din ya Îslamê heye. Kurd di bin pest û pêkutîyeke ecêb ya Îslamperestîyê de ne.

Şeyhmus Diken – Nivîskar

Erol beg û Hakan beg du tespîtên girîng kirin. Her du jî li ser heman xalbendê axivîn. Wan di ser HDPê, di ser rêxistina HDPê re rexneya pêkhateyê kir. Ev tespîteke dicîde bû. Ez ê efûya we ya her du Tirkan, ez ê bêjim, li min negirin. Du Tirkan, li ser xeta HDPê, bi taybetî li ser mentîqa pêkhateyê, derbirîna we ya rêxistina qalikî, tespîteke dicîde bû. Em Kurd, gava em vê rexne dikin, tên lînckirin. Lê belê, gava du Tirk vê yekê dibêjin, ez wekî Şeyhmus Diken bêjim, bi min pir watedar bû. De haydê em navê wê bêjin. Me bobelata ku TİPê anî serê me, dît. Ji bilî TİPê, avanîyên ku tu taybetîyên wan tunene, tu berginda wan tune ye di civakê de, mîna ku hêzeke wan hebe di nava mentîqa pêkhateyê de cî digirin. Ev rewş, divê were gengeşîkirin. Dîsa, ez tiştekî din yê neqam bêjim. Pir li serê tê axaftin, a rast, meseleyeke wisa ye ku di bingeha avanîya sîyasî ya Kurdan de li serê pir tê axaftin. Cuma Çiçek jî behs jê kir. Meseleya pêwendîdarîya bi AKPê re, ew behs e ku hilbijartinek di ser dijberîya AKPê re çêbûye. Divê senteza Tirk-Îslamê bi taybetî bal pê were dayîn, gava miletperestîya Tirkan tê nirxandin, gelek pêwîstî pê heye ku digel miletperestîyê Îslam jî pê ve were nirxandin. Ji ber ku gava meseleya Kemalîzm jî dihat axaftin, di Nivîsarên Giştî ya Mahir Çayan de, li ser Kemalîzmê hevokek heye. Gava behsa Kemalîzmê dike, dibêje; 'Kemalîzm, îdeolojîya alîyê herî çepgir herî radîkal yê burjuwaya biçûk e.'

Îro ro, gava em bala xwe didin ser hemû dûvikên THKP-Cyê, bi taybetî çepgirîya Tirkan an jî di nava çepgirîya Tirkan de wekî pêkhateyekê jî, hê tu yek jê negihîştiye vê tespîta Çayan û ev yek rexne û gengeşî nekiriye.

Ji bilî van mijarên sîyasî, a rast, hêza desthilat, qebûl dike ku li Tirkîyeyê di qada çandî de bi ser neketiye, di gelek qadan de hespê xwe bezandiye, lê belê di qada çandî de bêkêr mane û têr nekirine. Amilcar Cabral yek ji serkêşên şoreşa Gîneyê ye, wiha dibêje; 'Serhildana neteweyî bi hebûnîya çandî dest pê dike.' Hemin ku hemû çîrok bi hebûnîya çandî dest pê dike, nexwe ez dibêjim qey, di mijarên ji derveyî sîyasetê de, çêtir e ku em hinekî zêde balpêdanê bo hebûnîya çandî bikin.

Mehmet Kaya – Serokê Odeya Sanayî û Bazirganîyê

10 sal berê, em di demajoyeke wisa de bûn ku dihat gotin, wê sedsala pêşî bibe ya Kurdan, em 10 sal şûnde, we jî pir rast pênase kir, em hatin cîyekî wisa ku Kurd li her herêmê têkoşîna jîyanê didin. Kurdan nikaribû li wê derê jî pevrebûnekê pêk bînin. Ji hêlekê ve demajoya referandumê, ji hêlekê ve xendeq, mîna avanîyên ku beravêtî bin derketin holê û em li bala xwe didin ser rewşa ku piştî wan çêbû. A rast, ji ber ku hûn herêmê pir baş nas dikin, ji ber ku hûn bi berdewamî li wê derê dimînin, tim we bertirsî dan dû hev. Tu fersend tune. Rast e, lê carinan gava em tenê behsa bertirsîyan dikin, di dema serketinê de jî an jî gava em li benda serketinê ne, di wan deravên têkçûnê de jî qet keys û şansa lihevkirinê tune yê?

Silêmanî, di deraveke wisa de ye ku di biwara ekonomîk de navendê dixe tengavîyê. Hewlê dide, heqê tu hevpeymanîya herêma Kurdistanê nede. Ji hêlekê ve li Kerkukê asîmîlasyonek heye. Rewşa li Tirkîyeyê li rastê ye. Bi taybetî derdora entellektuel, li Hewlêrê, li Silêmanî, li ser cî û rewşa ku Kurdan berê xwe dayê, gengeşî dikin. Helbet ew jî hay ji vê demajoyê ne. Hê jî, birêvebirîyeke KDPê heye ku pir baş dizane ne gengaz e bi welatên wekî Tirkîye û Îranê re dostanîyeke baş û heq were danîn. Vê pêlê, pêwendîya wê ya bi Tirkîyeyê re, bi tevayî li ser çûn û hatina perê ye û di ser operasyona PKKê re ye. Em hemû dibînin. Civaka ku van tiştan dike, helbet ew ê bizane, wiha nakude.

Bi ya min em di bin de çûne. Bi ya we, gava em ji biratîya talûke û fersendê bidin ser rê, derfet heye ku em ji vê binîyê fersendekê bi dest bixin?

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Berî her tiştî, rojeva di navbera giregirên polîtîk û girseyê de ji hev cuda ye. Em pêşî vê daynin rastê. Giregir, yanê yên bijare, bi rojeva têkoşîna bo desthilatê rojeva xwe dîyar dikin, girse, bo vî qasî, xwe dide alî û bala xwe dide krîza polîtîk û ekonomîk. Kurd, bi awayekî guherbar, li Kurdistanê, serdemek ji wan re çêbû ku tê de nebûn hevwelatîyên xwedêgiravî, lê bûn hevwelatîyên sereke. Lê belê, vê pêlê, hem bi awayekî sîyasî hem jî li ser pêwendîyên ekonomîk, li ser erdên ku ew lê dijîn, dike ku bibin hevwelatîyên ji dereceya duyem. Ew vê yekê dijîn û digel wê jî hêrsek li ser hev kom dibe. Baş e, gelo dibe ku ev yek veguhere ser fersendê? Erê, ev dibetî heye ku veguhere ser fersendê. Ji hêla din ve, her wekî min qasek berê got, gava em di ser van korîdorên enerjîyê re jî bala xwe didinê, di ser nakokîya Siûdî Erebistan û Tirkîyeyê, di ser nakokîya Siûdî Erebistan û Îranê re, hê jî fersend hene. Lê di rewşa heyî de, ew aktor tunene ku karibin wî aqilê polîtîk li kar xin da ku karibin wan fersendan bi kêrî xwe bînin. Ji ber ku têkoşîna ji bo desthilatdarîya navxweyî ew çend wan mijûl dike, ez tê de bi şik im, gelo bera jî ew vê yekê pîlan dikin? Programekê ji bo vê yekê amade dikin?

Fahri Karakoyunlu – Hiqûqnas

Ez, ji sala 1993yan û bi vir ve ye, di salekê de herî kêm carekê diçim Kurdistanê û -bi tevî hin kêmanîyên wê ve- geşedanan dişopînim. Sed korayî, di serî de hikumeta navendî ya Iraqê, dewletên çeperî yên ku nikarin statuya Birêvebirina Herêmî ya Kurdistanê bipejirînin, serdestîya Birêvebirina Herêmî ya Kurdistanê dixin rewşeke bertirsîyê. Wekî din jî, Birêvebirina Herêmî di nava xwe de bûye du par û di halekî pevçûnî de ye, dibe sedem ku di nava xwe de şerekî giran bikin. Ji ber ku di hevdîtinên butçeyê yên vê dawîyê de û di biryarên xwe yên der heqê hinareya petrola Kurdistanê de, tê zanîn ku hikumeta navendî ya Iraqê, pest û zorlêkirineke giran ya sîyasî û ekonomîk li ser Kurdan çêdike. Helbet, sedema esasî ya vê yekê ew e ku hêzên li wê derê, bi awayekî dîrokî û li ber çavan, jihevparçebûyî ne û pev diçin. Sedema ku Birêvebirina Herêmî nikare di asta neteweyî de tevbigere, ew e ku Birêvebirina Navendî ya Iraqê û dewletên derdorê li hember vê statuyê helwesteke neyînî didin der.

Serê pêşîn, gelo em dikarin bertirsîya Birakujîyê, -ez jî wekî kesekî ku hay ji vê yekê heye dibêjim, ev yek bobelat e- vê yekê bêjin? Dibe ku li paş aktorên vê pevçûna ku em dibêjin ew ê bibe bobelata stratejîk, handana dewletên li herêmê hebe û heke erê, gelo kîjan dewlet in herî zêde pevçûneke wisa dixwazin? An jî, gelo em dikarin vê pevçûna ku gengaz e çêbibe, tenê bi têkoşîna desthilatdarîyê ve girê bidin ku di nava Birêveberîya Herêma Kurdistanê de diqewime? Gelo hûn dikarin li ser vê yekê rewşê binirxînin?

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Min carek wiha gotibû; li Başûrê Kurdistanê vîneke Kurdan hebû. Piştî sala 2017an hêdî hêdî veguherî ser birêvebirina Kurdan. Îro, hema bêje ew birêvebirina Kurdan jî berhewa bû. Li ser biryara dawî ya dadgeha bilind ya Iraqê, rewşeke wisa heye ku hilbijartinên parlamentoyê, rewabûna birêvebirinê, hema bêje ew birêvebirin jî nemaye. Li Başûr, ji bo gelek kesan talûkeya herî mezin Îran e. Sala par hilbijartin çêbûn û partîya ku piranîya dengan girt, nekarî bibe desthilat. Komên ku bi ser neketin, tenê Îranê piştgirî dida wan, hikumet ava kir. Ji bo ku mirov ji hêza Îranê ya li Iraqê fam bike, mînakeke ji vê çêtir tune. Loma jî faktora sereke Îran e.

Helbet faktora duyem Tirkîye ye. Divê em vê jî mandele nekin. A rast, Tirkîye, di têkoşîna xwe ya bi Îranê re jî xwest li ser Silêmanî pesteke giran çêke. Operasyonên Tirkîyeyê yên piştî 2018an, di dema Trump de ku demajoya polîtîkaya zêdetir pest li ser Îranê hat meşandin, kir ku pêşîya Tirkîyeyê vebe. Heke Tirkîye îro gihîştibe wê şîyana ku li Silêmanî suîkastan bike, ev yek bi rêdana Emerîqayê çêbû. Lê Îranê qada heyî ji Tirkîyeyê re nehişt. Tirkîye jî, bi qasî nikare Silêmanîyê kontrol bike, ew qas jî Silêmanî bi ceza dike û hewlê dide ku pevçûna di navbera Silêmanî û Hewlêr de pîj bike.

A sêyem, pir zêde hat gotin ku dibe ku Silêmanî ji Birêvebirina Herêmî ya Kurdistanê veqete. Bi gotineke peyaseyî, kesên ku bawerî bi vê dibetîyê anîn, zêdetir bûn. Di nava gel de jî di nava kesên bijare û giregiran de jî fikira, çi dibe bila bibe, heke wiha biçe em ê hêza xwe ya li Hewlêr û Duhokê jî ji dest xwe berdin, berbelavtir bû. Di rewşa heyî de, ev yek, der heqê siberoja Kurdistanê de yek ji xetên girîng e. Jixwe çîrok jî wisa pêde diçe, çi di hevdîtinên butçeyê de çi wekî birêvebirî, jixwe êdî mêvanên navneteweyî jî nayên Hewlêrê. Heke bên Hewlêrê jî teqez serîyek diçin Silêmanî jî. Loma jî di vê deqbendê de pir tişt diguherin. Ev demajoyek e û em tê de ne. Heke her wekî min behs jê kir, vesazkirinek, armanceke nû ya polîtîk, sazîbûneke nû çênebe, tu dînamîkek li rastê xuya nake ku karibe pêşî li vê yekê bigire.

Tümen Anlı - Rojnamevan

Gelo, gengaz e ku di demeke dûrûdirêj de, di nava Kurdan de yekîtîyeke neteweyî çêbibe?

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Gengaz e. Hûn dizanin çima gengaz e? Sedem ji dînamîkên Kurdan zêdetir, tunebûna wan projeyan e ku Kurd karibin li welatên ku lê dijîn projeyên xwe li sîstema sîyasî ya heyî entegre bikin. Kurd nexwazin jî, tew li dijî wê li ber xwe bidin jî, dibetîya vê yekbûnê heye. Ev yek bi taybetî ji bo Kurdistana Iraqê û Rojavayê li lê ye. Li cîyên ku Kurd lê dijîn, Kurdan ne karibû aktorên navneteweyî ne jî karibû aktorên herêmî serwext bikin ku ew razî ne ji bo sîstemeke heq ku tê de serdestî bi awayekî wekhevî tê parvekirin. Ji ber ku bera bera ev potansîyel heye. Wekî encam, heke Kurd nikaribin vê yekê pêk bînin jî, di vê pergala sîyasî de ku tu alternatîfekê raberî Kurdan nake û her ku diçe dibe otorîter, dibe navendî û dibe wekî kabûsekê, derfeta ketî behsê, qet nebe dibetîyeke wisa ye ku ji entegrasyonê zêdetir e.

Levent Korkut – NGCS (Navenda Geşepêdana li Civaka Sivîl)

Ez bi we re, ne gengaz e di demeke nêz de demajoyeke bervekirinê, ya aştîyê çêbibe. Lê heke bibe, di vê deravê de, em dikarin bi çi awayî pile û dereceyan bidin aktorên navneteweyî? Ji ber ku pir zêde welat û aktor hene: Emerîqa, Rûsya, Surîye, Îran, Iraq. Heke em bifikirin ku em di ser Tirkîyeyê re dikin, dibe ku di dema pêşîya me de miletperestîya Ereban bê pêşberî me. Siûdî Erebistan, pir bi xurtî sînyala vê yekê dide. Bi her duyan re erê. Helwesta wan ya di polîtîkaya navneteweyî de jî vê yekê nîşan dide. Gelo em ê karibin pêşînîbûneke çawa dîyar bikin? Em bêjin, demajoyekê dest pê kir. Herî kêm divê em kê serwext û îqna bikin? Di nava wan de yên herî girîng kîjan in? Em dikarin kîjan aktoran li pey hev rêz bikin û bêjin, ew aktor wê di demajoya aştîyê de pirsgirêkan çênekin û piştgirîyê bidinê?

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Ji îro û pê de wê ev mesele bi Ereban re werin muzakerekirin. Heke li Surîyeyê, di deqbenda Rojavayê de, wekî pratîk encamek çêbibe, vê pêlê, rewşa Emerîqa û Rûsyayê li rastê ye. Hêza Îranê jî ne îşê henekan e. Îran dixwaze bi Siûdî Erebistanê re li hev were, ketiye nav hesabên dîtir, vê pêlê, li wan deran zêde giranîya xwe danayne. Ji ber ku gava li cîyekî bigire, li cîyekî jî dide. Hevkêşên kitekitî yên bi vî rengî jî hene. Loma jî, aktorên ku wê ji niha û pê de li ser meseleya Kurdan biaxivin, cografyaya ku wê di hevdîtinên çareserîyê de bibin alîyên sêyem, ji Rojavayê bi alî Rojhilatê ve dişiqite û qet nebe di deqbenda Iraq û Surîyeyê de, bi ya min, Misir, Siûdî Erebistan, Emîrîyên Yekbûyî yên Ereban bi pêş de tên. Di vê navê de, ji wê gava ku em dest pê bikin li Iraqê û Surîyeyê li ser meseleya Kurdan biaxivin, bi awayekî ototmatîk, em çarçoveya aştîyê ya Kurdên li Tirkîyeyê jî dîyar dikin.

Ferhat Bayındır – Endamê Desteya Birêvebirinê yê Baroya Batmanê

Ez ê daxwazekê û pirsekê bikim. Daxwaza min ev e: Bi rastî jî civînên wisa pir kêrhatî ne. Hin pirsên di serê me de digihîjin bersivên xwe. Ji bo çareserîya meseleya Kurdan ya bi awayekî demokratîk û aştîyane, ji bo xurtbûna hişmendîya li ser mafên mirovan, aştî û edaletê, civînên wisa pir zêde bi kêr tên. Loma jî, ez dixwazim ev civîn ne tenê li Amedê, heke derfet hebin, li bajarên din yên herêma me jî, li Batmanê jî, li bajarên din jî, werin çêkirin. Pir bi kêr tê. Bi rastî jî, pirsên di serê me de digihîjin bersivên xwe.

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Ji bo careke din em li Hewlêrê bên ba hev. Belkî ez karibim zanîngehê serwext û îqna bikim. Dibêjim îqna, yanê ez ê pêşnîyazê li wan bikim. Em ê ji bo cara din, li Hewlêrê vê civînê çêkin.

Ferhat Bayındır – Endamê Desteya Birêvebirinê yê Baroya Batmanê

Heke li Hewlêrê were çêkirin, derfeteke wisa hebe, em ê bên wê derê jî. Pir kêrhatî ye. Ez li ser navê xwe bêjim, bera bera hişê min ronîtir bû. Ez dixwazim bila civînên wisa bidomin.

Gava hûn li ser Rojhilata Navîn, li ser Kurdan diaxivîn, we behsa Îranê, Tirkîyeyê, Erebistanê, Katarê, Misirê kir. Lê we qet behsa Îsraîlê nekir. Gelo bi rastî jî Îsraîl dixwaze dewleteke Kurdan çêbibe? Ew bi çi çavî li Kurdan dinêre? Giranîya wê ya li Rojhilata Navîn çi qas e? Ji bo demên pêş me, polîtîkayeke wê ya li ser Kurdan heye an na? Ji bo ku Kurd bigihîjin heqê xwe, hêz û vîneke wê heye? Heke di vî warî de hûn agahîyan bidin, ez ê kêfxweş bibim.

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Vê pêlê, dewleta herî faşîst ya Rojhilata Navîn, Îsraîl e. Li Îsraîlê, birêvebirinek heye ku hevwelatîyên wan jî, Yahudîyan jî, tew Yahudîyên Emerîqayê jî dixe nav tirsnakîyekê. Loma jî, di demajoya referandumê de jî, ev birêveberî, di sala 2017an de li ser desthilatê bû. Lê belê, ez ne bawer im ku vê pêlê di rojev û ajandaya Îsraîlê de, fikireke wisa ya avabûna Kurdistanê hebe. Ez wisa difikirim ku ne hewce ye piştgirîya dewleteke wisa faşîst. Jixwe rojeveke wisa jî tune.

Sedat Yurtdaş – Cîgirê Serokê yê DİTAMê

Hevdîtinên bi welatên Ereban re, her wekî di rojên borî de jî hat kirin, gelo ew ê ji bo fetisandina meseleya Kurdan van hevdîtinan bikin? An na, ew ê karibin bala xwe bibin ezmûneyên berê û bendeke nû çêkin ji bo vê yekê?

Ruşen Takva- Rojnamevan

Der heqê têkilîyên Kurdan û Ereban de, bi taybetî, raya giştî ya Ereban çawa li meseleyê dinêre? Mînaka Ereban wê bibe mijareke pir girîng. Gelo li herêmê, raya giştî ya Ereb û Kurdan çawa li hev dinêrin? Pêwendîyên wan yên dîplomatîk û sîyasî bi çi rengî ne?

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Alîyê kurdan, her wekî min qasek berê got, heqê xwe yê hevwelatîbûna mêzgirîyê, bi awayekî ekonomîk jî, li hemberî Ereban, ji dest xwe berdide. Hûn bifikirin. Serokwezîrê Iraqê Kazimî, piştî 40 salan, bû serokwezîrê yekem yê Iraqê ku hat heta Duhok û Zaxoyê. Ev serdan, nîşandana hêzê, mezinahîyê bû. Ev sembolîk e lê girîng e. Li wê derê xeteke nazik ya pir girîng heye. Di deqbenda Surîyeyê de jî, bele her çend zîzokî be jî, ezmûneke Rojavayê heye. Lê belê, gava em pişta xwe didin wê ezmûneyê, sînor zêde derfet nadin me em li ser hebûna avanîyeke piranîparêz ya li Rojavayê zêde bihêvî bin. Heke em di ser awayê jihevfamkirina koman re, komên ku li wê derê ne, bêjin; wisa xuya dike ku wê tiştekî baş ji wê derê dernekeve.

Lê mesele ev e, êdî depolîtîzasyonek, bêsîyasetkirinek li dar e. A rast, divê em vê biaxivin. Ji ber ku di vê rewşa otorîterbûnê de, bêsîyasetbûn û kêmbûna eleqeya ji bo hilbijartinan, rîskeke mezin e. Bala xwe bidin, li dinyayê, dengê komên faşîst û rastigirîyên radîkal zêde dibin; ew rewş bi

vê rewşê ve eleqedar e. Ji ber ku gel êdî eleqe nîşanî hilbijartinan nake. Ev rewş li Rojhilata Navîn jî li dar e. Eleqeya ku ji bo hilbijartinan tê nîşandan, li Iraqê, roj bi roj, kêmtir dibe.

Mehmet Vural- Moderator

Hevalên hêja, em hatin dawîya bernameyê. Ez ji bo sebra we spasîya xwe li we dikim.

Uluslararası Gelişmelerin Kürt Sorununa Etkisi; Kürtler ve Diplomasi

ULUSLARARASI GELİŞMELERİN KÜRT SORUNUNA ETKİSİ; KÜRTLER VE DİPLOMASİ

8 Temmuz 2023 / DIYARBAKIR

Bu “Yayın” Avrupa Birliği tarafından finanse edilen ve STGM tarafından yürütülen BİRLİKTE Kurumsal Destek Programı tarafından hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi Derneği’nin (DİTAM) sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği’nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

DİTAM Yönetim Kurulu
Mesut AZİZOĞLU
Meral ÖZDEMİR
Sedat YURTDAŞ
Ahmet ÖZMEN
Barış YAVUZ
Sevim VURAL
Mahmut BOZARSLAN
Dilan Kaya TAŞDELEN
Nevin SOYUKAYA
Mahmut LEZGİN YALÇIN
Cihan AY

Çalışma Ekibi
Halil BAYHAN
Deniz TEKİN

Kürtçe Çeviri
Dilawer ZERAQ

İngilizce Çeviri
Burcu Sıla CANDAN

Tasarım
A Grafik Creative Solutions

Tanıtım

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Kırşehir'de Kürt bir ailede doğdu. 1993 yılında Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden mezun oldu. On yıl boyunca çeşitli televizyon kanallarında muhabir ve yapımcı olarak çalıştı. Akademik çalışmalarına 2003 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde başladı. Uluslararası İlişkiler ve Kadın Çalışmaları Bölümlerinde yüksek lisans yaptıktan sonra, 2015 yılında doktora tezeni tamamladı. 2016-2018 yılları arasında Alman Uluslararası ve Güvenlik İşleri Enstitüsü'nde (SWP) araştırmacı olarak görev yaptı. 2019-2022 yılları arasında Almanya'daki Hamburg Üniversitesi'nde Alexander von Humboldt bursiyeri olarak görev yaptı. Yılmaz, 2022 yılından bu yana Kürdistan Hewler Üniversitesi'nde Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde görev yapmaktadır. Başlıca araştırma alanları dış politika, Ortadoğu siyaseti, Kürt çatışması, göç ve toplumsal cinsiyet çalışmalarıdır. Kürt çatışması, Türk dış politikası, Suriye iç savaşı ve Irak üzerine akademik dergiler yanı sıra gazetelerde ve çevrimiçi yayınlarda kapsamlı yayınları bulunmaktadır.

Yayınlanmış Kitapları: Atruş'tan Maxmur'a Kürt Mülteciler ve Kimliğin Yeniden İnşası (iletişim Yayınlar, 2016), 'Two Waves of Kurdish Politicians in Exile: A Comparative Analysis', Southeast European and Black Sea Studies (Sürgündeki Kürt Siyasetçilerin İki Dalgası: Karşılaştırmalı Bir Analiz', Güneydoğu Avrupa ve Karadeniz Çalışmaları), 'Geopolitical Shifts and Ethnic Conflicts: The Transnational Kurdish Conflict in the Contemporary Middle East ('Jeopolitik Değişimler ve Etnik Çatışmalar: Çağdaş Orta Doğu'da Ulusötesi Kürt Çatışması- Gülistan Gürbey ile birlikte) Kurdistan-Iraq and Turkey.' In Between Diplomacy and Non-Diplomacy ('Kürdistan-Irak ve Türkiye, 'Diplomasi ve Diplomasi Dışı Arasında' (Gülistan Gürbey, Sabine Hofmann ve Ferhad Ibrahim Seyde ile birlikte)

DİTAM'dan

Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi (DİTAM), 2013'ten bu yana düzenlediği 'Tigris Diyalogları' toplantılarında sivil toplum örgütleri ile siyasi parti liderlerini, akademisyenleri ve kanaat önderlerini bir araya getiriyor.

Bu kapsamda 8 Temmuz 2023 tarihinde Diyarbakır'da 'Kürtler Ne Yapmalı' başlığıyla bir toplantı düzenledik. Toplantıda aşağıdaki konular üzerinde tartışmalar yürütüldü;

'Türk Sağı, Türkiye'de Milliyetçilik ve Kürtler' - Araştırmacı-Yazar Tanıl Bora

'2015'ten 2023'e, 8 Yılın Ardından Kürt Siyasetinde Mevcut Durum ve Nedenleri; Yeni Dönem Politikaları ve Beklentiler',- Akademisyen Cuma Çiçek

'Değişen Türkiye ve Kürt Sosyolojisinin Önümüzdeki On Yıllarda Kürt Meselesine Etkileri, Kürtlerin Gelecek Perspektifi', - Doç. Dr. Bülent Küçük

'2023 Seçimleri ve Seçmen Davranışları'- Prof. Dr. Ali Çarkoğlu

'Uluslararası Gelişmelerin Kürt Sorununa Etkisi; Kürtler ve Diplomasi' - Arzu Yılmaz

Bu yayında Araştırmacı-Yazar Tanıl Bora'nın 'Türk Sağı, Türkiye'de Milliyetçilik ve Kürtler' konusu üzerindeki sunum, katılımcıların katkı ve soru içerikleri yer alıyor.

DİTAM Yönetim Kurulu

Giriş[3]

Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi(DİTAM), 2010 yılında farklı meslek gruplarından yaklaşık 50 kişinin bir araya gelerek oluşturduğu Diyarbakır merkezli bir düşünce kuruluşudur. DİTAM, bu 13 yıllık süre içinde farklı konularda birçok projeler yürüttü ve raporlar yayınladı. Farklı şehirlerden 70'e yakın STK ve aktivistin içinde yer aldığı Toplumsal Barış Ağını durdu ve 10 farklı şehirde Kürt sorununun konuşulduğu Toplumsal Barış Ağı toplantılarını düzenledi. Toplantılarda Kürt sorununun çözümünde sivil toplumun rolü üzerine tartışmalar yapıldı.

Bugün burada bir araya geldiğimiz Tigris Diyalogları toplantılarını da DİTAM olarak 2013 yılından beri düzenliyoruz. Tigris Diyalogları toplantılarında sivil toplum örgütleriyle, siyasi parti liderlerini, akademisyenleri ve aktivistleri bir araya getiriyoruz. Türkiye'de 2023 genel seçimlerinin ardından siyasette özellikle de muhalefette iç tartışmalar başladı. Kürtler açısından da Kürt siyasetini de kapsayan genel bir tartışma başladı. Kürtler ve Kürt siyaseti Haziran 2015 seçimlerindeki belirleyici rolünden bugün Kürtlerden uzak durularak seçim kazanılan bir duruma geldi. Kürt siyasetinin Türkiye toplumu ile neredeyse bağı kesildi ve bu ötekileştirme üzerinden seçim kazanmanın bir yöntem olarak kullanılma aşamasına geldi.

Seçim sonuçları, Türkiye'de milliyetçilik ve değişen sosyoloji ve uluslararası ilişkilerin Kürt sorununda gelecekteki etkileri gibi iç içe geçmiş başlıklar gündemimize getirdi. DİTAM olarak bunlardan hareketle bugünkü toplantının başlığını 'Kürtler Ne Yapmalı?' diye belirlerken sadece seçim sonuçlarının konuşulduğu güncel bir tartışma değil, Kürt meselesinin bugünkü mevcut durumunun gelecekte neye dönüşeceğini de konuşmak gerekir diye düşündük.

Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne Kürt meselesiyle ilgili söylemleriyle, uygulamalarıyla ve yasalarıyla sürekliliği olan bir devlet yaklaşımı var. Bu yaklaşım, iktidar değişikliklerinden bağımsız olarak devamlılığını sürdürüyor. Bu devamlılığın sonucunda bugün ortaya çıkan yolun on yıl sonra, yirmi yıl sonra Kürtleri nereye götüreceğiyle ilgili daha fazla düşünmek gerekiyor. Çünkü geçmiş deneyimler, bu yolun sonunun Kürtlerin istediği gibi olmama ihtimalinin yüksek olduğunu gösteriyor.

Prof. Dr. Hamit Bozarslan, Zoom üzerinden DİTAM'ın 25 Mart 2023 tarihinde Diyarbakır'da düzenlediği toplantıdaki konuşmasında Kürtlerle ilgili bölümünde şöyle demişti: 'Bir toplum sadece tarihiyle var olmuyor. Aynı zamanda geleceği tahayyül edebilme kapasitesiyle var olabiliyor. Siyaset zorunlu ama tek başına yeterli değil.' Bu nedenle bu meseleyi hayatın diğer alanlarını da kapsayacak şekilde 2030'ları, 2040'ları hedefleyerek düşünmek gerekir. Hamit Hoca'nın bu sözlerinden hareketle siyaset kadar, siyaset dışı alanlarla ilgili olarak da yeni içerikler aramak ve bulmak gerekiyor. Bunun için de daha fazla tartışmaya, bir araya gelmeye ihtiyaç var. DİTAM gibi kuruluşların da, bizlerin de yapacağı şey bu beraberlikleri sağlamaktır. Bugünkü toplantının bu konulara katkısı olacağını umut ediyoruz. Bugün burada konuşmacı olarak aramızda bulunan Sayın Arzu Yılmaz'a, Sayın Tanıl Bora'ya, Sayın Cuma Çiçek'e, Sayın Bülent Küçük'e ve Sayın Ali Çarkoğlu'na bu sıcak ve tatil döneminde bizlerle bir arada olmaya tercih ettikleri için teşekkür ediyoruz.

3 Bu giriş metni, DİTAM YK Başkanı Mesut Azizoğlu tarafından 8 Temmuz 2023 tarihinde toplantı başlangıcında yapılan açılış konuşmasıdır.

Uluslararası Gelişmelerin Kürt Sorununa Etkisi; Kürtler ve Diplomasi[4]

Moderatör: Mehmet Vural - DİTAM Eski Başkanı

Kürtler ve diplomasi, diaspora, Kürtlerin diplomasiyle ilişkileri ve uluslararası gelişmelerinin Kürt sorunu üzerindeki etkisini Sayın Arzu Hocamızdan dinleyeceğiz. Bugünkü konumuzun başlığı daha çok Türkiye Kürtlerinin ne yapması gerektiğiyle ilgilidir. Bu vesileyle bir bütün olarak Kürtlerin ne yapması gerektiğine dair düşüncelerimi söyleyeyim. Öncelikle Kürtlerin iç ittifakının bir düzene girmesi, iç düşmanlıklarından da vazgeçmesi lazım. Kürtler, tek bir parti ile değil, birçok partiyle birlikte yaşayacaktır ve bu partiler arasında diyalogun, hoşgörünün, arkadaşlığın, dostluğun olması lazım. Artık kardeş kavgasını, düşmanlığın, iç kırgınlığın, birbirimizi kırmanın zamanın çoktan geçtiğini hepimiz görüyoruz. Gerek Türkiye'de, gerek Güney Kürdistan'da, gerek Rojava'da görüyoruz. Dolayısıyla Kürtlerin aralarındaki ittifakının bu vesileyle dile getirilmesi lazım. Yine Kürtlerin yaşadığı bölgelerde iç dostlarıyla bir ilişkisinin devam etmesi lazım. Kürtlerin tek başına bu coğrafyada bir şey elde etmesinin mümkün olmadığını artık herkes görüyor. Çünkü artık ittifaksız, dostsuz ve tek başına kalmanın bir anlamının kalmadığını görüyoruz. Bütün bunlar içinde dostlarımızın da Kürtlerin içindeki kavgalarına taraf olmaması gerekir. Bunu şunun için söylüyorum. Özellikle 1970'ten beri gelen bir arkadaşınız olarak söyleyeyim. Zamanında biz Dev-Genç ile beraber bunu yaşadık. DDKO kuruldu, sonra 1980'lerde hep beraber cezaevinde yatan insanlarımız vardı. Sonra dostlarla legal siyaset yapıldı ama sol veya ittifak yaptığımız dostlarımızın Kürtlerin iç meselesinde taraf olmaması gerektiğini hep söylediğim bir cümledir. Dolayısıyla hep birlikte bir yere varabiliriz.

Yine Kürtlerin dünyayla, dünya diplomasisiyle, dünya diasporasıyla ve dışarıdaki şeylerle ilişkisini çok ciddi bir şekilde gözden geçirmesi gerekir. Özellikle 2017'deki referandumda da gördük ki dünyada bir ittifakımız, bir diplomasimiz, bir diasporamız olmasa çoğu zaman haklı olsak bile, bir haksızlık ile karşı karşıya kalabiliriz. Dolayısıyla nifaklardan çok dostlukları elde etmeliyiz. Değerli dostlar maalesef bir düşünürün dediği gibi tarih bazı zamanlarda pervasız, düşüncesiz insanlar tarafından yazıldı. Maalesef çağımızın son günlerinde de böyle pervasız ve düşüncesiz insanlar, özellikle Orta Doğu'da hakim oldu. Hatırlarsanız 1970lerde Afganistan'ı düşünün, bugünkü Afganistan'ı düşünün. İran'ın hepimizin karşı olduğu Şah rejiminin ne halden ne hale geldiğini düşünün. Türkiye'nin tutucu, gerici bir rejime dönmeyeceğine inanmayın. Geçebilir, her zaman geçebilir. İnanın ki Türkiye halen bir çağdışı rejimi evirilmediyse burada Kürtlerin bir rolü var diye düşünüyoruz.

Arzu hocamızın gerek bu konuyla ilgili gerekse Kürt meselesinde Ortadoğu meselesinde yazıları var, söyleşileri var. Sözü Arzu Hoca'ya bırakıyorum.

Doç. Dr. Arzu Yılmaz - Kürdistan Hewler Üniversitesi

Son konuşmacı olmanın dezavantajları olduğu kadar avantajları da var. Zira birçok şey zaten söylenmiş oluyor. Gerçi Kürt meselesinde güneşin altında söylenmemiş laf kaldı mı? Şüpheliyim. Benim bir başka avantajım ise uluslararası ilişkilerci olmam. Uluslararası ilişkiler alanı öyle derin analizlere falan girmeye pek imkan vermez. Düz mantık çalışır ve o yönüyle de biraz sığdır. Dolayısıyla da hem bir uluslararası ilişkilerci olmamın hem de son konuşmacı olmanın

4 Bu konu, 8 Temmuz 2023 tarihinde Diyarbakır'da gerçekleştirilen 'Kürtler Ne Yapmalı' adlı toplantının 5. oturumunda tartışılmıştır.

imkanları dahilinde çok derinlikli bir analiz yapmadan, mevcut durumun fotoğrafını çekmeye çalışacağım.

Kürtler ne yapmalı? Açıkçası bilmiyorum. Bu konuda bir fikrim olsa bile Kürtlere ne yapmaları gerektiğini söylemek haddim değil. En fazla Kürtler ve Kürdistan açısından mevcut risklerin ve imkanların ne olduğu konusunda bir şeyler söyleyebilirim. Bu çerçevede, önce dünyada halihazırda olup bitenleri ve bu durumun Ortadoğu'ya yansımalarını ve nihayetinde de Kürtler açısından ortaya çıkan risk ve imkanları kısa başlıklarla paylaşmaya çalışacağım. Özellikle açmak, tartışmak istediğiniz herhangi bir başlık olursa, soru cevap kısmında daha ayrıntılı konuşuruz.

Fakat dünya haline geçmeden şunun altını çizmeme izin verin lütfen. Aslında herhangi bir sosyopolitik konuyu tek bir faktör üzerinden açıklamak tabii ki mümkün değildir. Ama Kürt sorunu konusunda hemen herkesin büyük ölçüde mutabık kaldığı bir gerçek var ki, o da jeopolitikanın başka her türlü faktörden daha çok Kürt sorununu ve Kürt politikalarını belirleme etkisidir. Tekrar etme pahasına, tarihsel perspektiften bakıldığında zaten Kürt sorununun ortaya çıkışı, Kürt sorununun soğuk savaş döneminde bir iç güvenlik sorunu daha sonra 90'larda görece bir demokrasi sorunu olarak şekillenmesi en son tahlilde jeopolitik serencamın bir sonucudur.

Dolayısıyla, iç dinamiklerden daha çok uluslararası dönüşümlerin belirleyici olduğu bir arka plan üzerinden konuşuyoruz. Bu çerçevede, geldiğimiz aşamada durum dünya hali açısından şu: Yeni bir jeopolitik altüst oluşla karşı karşıyayız. Böyle bir seçkin dinleyici kitlesine, ekonomik krizden, liberalizm krizinden bahsetmeyeceğim. Kitabın ortasından girmek icap ederse Ukrayna savaşı çıktığında ABD Başkanı Joe Biden; yeni dönemi demokratik rejimlerin otokratik rejimlere karşı mücadelesi belirleyecek demişti. Fakat bundan bir iki hafta önce Hindistan Başbakanı Narendra Modi, Amerika'ya Washington'a gittiğinde Biden'in Ulusal Güvenlik Danışmanı, aynen şöyle söyledi: 'Bizim Modi'ye insan hakları dersi vermeye niyetimiz yok. Hindistan'daki demokrasi Hindistanlıların sorunudur.' Bu örneği niye verdim? Çünkü bu örnek, bir kez daha Kürt sorununun görece bir demokrasi olarak şekillendiği sürecin artık geride kaldığını açıkça ortaya koyuyor. Geldiğimiz aşamada artık Kürt sorununa demokratik çözüm üzerinden bir tartışmayı götürmenin uluslararası ilişkiler, dengeler ve yeni jeopolitik denklem dahilinde imkanlarının son derece kısıtlı olduğunu akılda tutmak gerekiyor. Bu durumda Kürt sorununa çözümünü nasıl tarif etmek gerekir diye kafa yorduğumda, Kürt sorununa en iyi çözüm, çözümsüzlüğün şiddetten arındırılması olacaktır diye düşünüyorum. Tekrar ediyorum, uluslararası ilişkiler Kürt politikaları ve Kürt sorununun şekillenmesinde en belirleyici faktörse eğer ve 'Hindistan'ın demokrasi sorunu Hindistan'ın karar vereceği bir şeydir. Biz Modi'ye ders vermeyeceğiz' noktasına geldiysek eğer, o zaman Kürt sorununa en iyi çözüm, bu şartlarda en fazla çözümsüzlüğün şiddetten arındırılması olacaktır. En azından öngörülebilir bir tarihte, isterseniz Türkiye üzerinden, isterseniz Suriye'nin daha yeni Arap birliğine katılması üzerinden, isterseniz Körfez ülkelerinin 2030 referansı üzerinden düşünün, önümüzdeki 10 yıllık süre içerisinde, Kürt sorununa demokratik çözüm diye başlayan cümlelerin reel politik açısından karşılığının son derece kısıtlı olduğunu akılda tutmak gerekiyor.

Peki bu çerçevede dünya nasıl şekilleniyor? Hali hazırdaki jeopolitik altüst oluşun şöyle bir istisna hali var. Carl Schmitt'in olağanüstü hal diye tarif ettiği durum bugün yalnızca tek tek otoriter rejimler ölçeğinde değil, uluslararası sistem ölçeğinde de yaşanıyor. Kural-temelli uluslararası sistemin çalışmadığı, uluslararası hukukun askıya alındığı küresel bir istisna hal içinden geçiyoruz. Fakat bu istisna halinin Carl Schmitt'in önermesinden farklı bir tarafı var. Schmitt bir egemenden bahseder. Hali hazırdaki uluslararası sistemdeki istisna halinde ise biz bir egemen güçten bahsedemiyoruz. Amerikan hegemonyasının zayıflamasına karşın Çin ve Hindistan gibi ülkelerin 'major powers' ya da büyük güçler olarak tezahür ettiği, yanında son zamanlarda stratejik özerklik diye sıkça anılan, yani dış politikada bağımsız ve çoğu zaman genişlemeci bir

politika izleme niyeti taşıyan orta ölçekli ülkelerin kendilerine alan açmaya çalıştığı bir yeni dönem içindeyiz.

Şimdi bunun Ortadoğu ölçeğindeki yansımaları nedir? Ortadoğu'nun güvenlik mimarisi değişiyor. Aktörler değişiyor. Politik dengeler değişiyor. Uluslararası sistemde başat bir gücün olmadığı durumda, oldukça iddialı, hırslı ve çoğu genişleme arzusu taşıyan Ortadoğu'daki bölgesel güçler arasında ciddi bir rekabet sürüyor. Bunlar arasında Körfez ülkelerinin ya da daha açık bir ifadeyle Suudi Arabistan'ın giderek İngilizce'de 'King maker' denilen oyun kurucu bir role soyunduğu görülüyor. Günün sonunda Suudi Arabistan henüz tek başına olmasa da Körfez bugün Orta Doğu'nun King Maker'ı diyebiliriz. Körfez Ortadoğu'da yalnızca politikayı değil, Arap sokağında iyi hayat tahayyüllerini şekillendirmede de başat aktör. Mesela Arap gençleri arasında yapılan en son araştırmada, 'Nerede yaşamak istersiniz?' sorusuna Amerika, Birleşik Arap Emirlikleri'nden sonra ikinci sırada yer alıyor.

Nihayetinde bu tartışmayı Kürtlerin çoğunluğunun yaşadığı ve Ortadoğu'daki Kürt politikaları bağlamında her zaman en etkili aktör olagelen Türkiye'ye etkilerini de değerlendirmek gerekirse özetle şunu söyleyebiliriz. Türkiye 90lardan itibaren tedricen ve fakat 2010'dan sonra son derece saldırgan bir dış politika izleme yoluyla Ortadoğu'da, şu anda Suudi Arabistan'ın oturduğu yere talip oldu. Türkiye'nin Orta Doğu siyasetinin merkezine talip olduğu bir süreç yaşandı. Şimdi o sürecin sonuna geldik. Türkiye Ortadoğu siyasetinin nihayetinde çeperinde kaldı. Ortadoğu'da merkezine talip Türkiye'nin politikası neydi? Her bir ülke ölçeğinde o ülkenin merkeziyle ilişki kurmak yerine, çeperdeki güçlerle iş birliği halinde hareket ederek yeni bir statüko yaratmak. Kürtlerle barış da bu çerçevede şekillendi zaten. Kişisel olarak ben hiçbir zaman ne 1993'teki ateşkesi, ne Oslo sürecini, ne İmralı sürecini Kürt sorununa Türkiye ölçeğinde barışçıl bir çözüm arayışı olarak okumadım. Zamanın da beni haklı çıkardığını düşünüyorum. Bunu ayrıca ayrıntılı tartışabiliriz. Sonuçta Özal döneminden bu yana, ki kaynaklar incelendiğinde bu net olarak ortaya çıkıyor, Türkiye Ortadoğu'da etkin bir rol alma hevesine kapıldığı ölçüde Kürtlerle iş birliği yapmaya ve dolayısıyla barış yapmaya talip olageldi.

Şimdi Ortadoğu'nun çeperine düşmüş bir Türkiye bundan sonra Kürtlerle nasıl bir hikaye üzerinden ilerleyecek? Bu, cevap aranması gereken önemli bir soru. Bu noktada şunu söyleyebiliriz. Hem dünyadaki gelişmeler hem Türkiye'nin deneyimlediği haliyle, isterseniz solla iş birliği üzerinden, isterseniz iktidarla iş birliği üzerinden, isterseniz tek tek barış süreçleri üzerinden tartışalım, Kürt sorununa demokratik bir çözüm gelişmedi, gelişemedi. Ve yakın bir gelecekte bu imkan yeniden yakalanacak gibi görünmüyor. Arkasından gelen İslam kardeşliği de, İslam bayrağı altında Türk-Kürt kardeşliği de deyim yerindeyse elimizde patladı. Şimdi nasıl bir hikaye, anlatı üzerinden yeniden bir iş birliği olacak, eğer olacaksa tabii? Zira Türkiye'nin her şeyden önce Ortadoğu'da merkezi bir rol oynamaya ne ekonomik ne de politik gücü yok artık. Hayat başka bir yere, Ortadoğu'da başka bir yere aktı. Ortadoğu, Körfezin hayatın merkezine yerleştiği bir yerden yeniden kuruluyor. Çeperde kalan Türkiye de bunun idrakiyle aslında son üç yıldır yeniden ilişkilerini bozduğu her bir merkezle yeniden ilişki kurma peşinde...

Başa dönecek olursak yeni jeopolitik altüst oluşta statükonun merkezin güçlendirilmesi üzerinden Ortadoğu'da yeniden kurulmaya çalışıldığı bir süreç içerisinde Türkiye'nin önünde mevcut statükoyla arayı düzeltmek dışında bir alternatifi yok. Bu haliyle de Kürtlerle ilişki ve işbirliği de geriye dönüşü zor bir yola giriyor.

Bu durumda peki Kürtlerin karşı karşıya olduğu riskler ve imkanlar neler?

Jeopolitikadan konuşuyorsak, güvenlik mimarisi kadar enerji politikaları da önemli. Bu hiç kuşkusuz ayrıca bir tartışma konusu. Şimdilik Ukrayna Savaşı'na bağlı olarak, güvenlik mimarisi yeniden şekillendiği ölçüde enerji mimarisinin de yeniden şekillendiğini söylemekle yetinelim. Bu çerçevede Kürdistan jeopolitiğini etkileyecek yeni enerji koridorlarını dikkate almak gerekiyor.

Mesela 'orta koridor' ve 'güney koridor' olarak anılan Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan enerji koridorları önemli. Türkiye orta koridor denilen Hazar petrolünü Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşımanın projesinde önemli bir yere sahip. Ama Rusya ile ilişkileri, Rusya'ya bağımlılığı buna ne kadar imkan verir, şüpheli. Güney Koridoru ise Türkiye'yi mevcut avantajlarından dahi mahrum etme riski taşıyan bir proje. Bu, aynı zamanda Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile bugüne kadar sürdürdüğü enerji işbirliğini de temelden etkileyecek bir durum. Çin'in, Suudi Arabistan ve İran arasında yaptığı anlaşma güney koridoru açısından önemli bir gelişmeydi. Türkiye bu gelişmeye müdahale etmeye çalışıyor. En son Bağdat'ta Katar Sünni Araplar ve Kürtler arasında yapılan görüşmeler yoluyla Türkiye'nin yerini korumaya çalıştığı görünüyor. Malum Katar'ın zengin doğalgaz rezervleri var ve Körfez içerisinde farklı bir konumda bulunuyor. Bu toplantı, Katar ve Irak doğalgazını, ki Irak doğalgazının yüzde 70'i Irak'ın Kürt tarafındadır, Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırmayı hedefliyor. Ama bu hamle işe yarar mı belli değil. Belli olan şu ki, birincisi Kürt petrolü, Kürt gazı üzerinde bundan böyle yalnızca Kürtlerin sözü geçmeyecek. Irak'ın egemenlik haklarının yeniden güçlendirildiği bir dönemde Kürdistan'ın enerji kaynaklarının değeri, Bağdat üzerinden yeniden belirleniyor. İkincisi ise Kürt petrol ve doğal gazının transfer güzergahı muhtemelen değişecek gibi görünüyor.

Bunun dışında ve daha genel çerçevede ise şu riskler sıralanabilir. Kürt siyasal aktörleri, politik iddialarının gerisine düştüğü ölçüde, siyasi kredibilitelerini büyük ölçüde kaybetti. Bu durum PKK için de, HDP için de KDP için de YNK içinde geçerli. Rojava'da PYD de aynı şeyden muzdarip. Çünkü ortaya konulan politik hedeflerin tutturulamaması ölçüsünde yaşanan hayal kırıklığı, Kürt partilerinin kitleyle arasına çok ciddi bir mesafe koymuş vaziyette. Mesela ben, 15 senedir Güney Kürdistan'da en kötü ihtimalle, her sene iki üç ayımı geçiriyorum. Bugüne kadar hiçbir dağın, tepenin üstünde Türk, öğün, çalış, güven gibi... PDK yazıldığını görmemiştim. Geçenlerde Duhok'a girer girmez dağın tepesinde koca PDK yazısını görünce dedim ki galiba durumun ne kadar ciddi olduğunun KDP de farkında...

Sonuç itibariyle bugün Kürt siyasal aktörleri yeni bir program, politik hedefler belirlemekle mükellefler. Bağımsızlık denendi olmadı, demokratik cumhuriyet denendi olmadı. Bundan sonra Kürtler ne için mücadele edecek? Dilimin kemiği yoktur. İki üç gündür de düşünüyorum. Bu lafı en yumuşak nasıl söylerim diye ama bulamadım. Dolayısıyla, doğrudan söyleyeceğim. Bu politik hedef yokluğunda Kürt silahlı güçlerinin bir ulusal mücadeleden çok, uluslararası aktörlerle çalışan paramiliter gruplar olarak meşruiyetlerini kaybetme riski bana göre çok ciddidir. Buna eşlik eden başka riskler de var. Mesela bugün güneyde Irak'ın anti terör timi her gün saflarına yeni Kürt gençlerini katıyor. Türkiye'de korucu, meselesinin aldığı yeni biçin hiç konuşulmuyor. Bence korkunç şeyler oluyor. Başka versiyonu Irak'ta da var. Rojava aynı şekilde. QSD, Suriye Demokratik Güçleri, IŞİD'le savaş için mi vardı? 10.000 bin kişi IŞİD'le savaşmak için mi öldü. Bunlar çok ciddi sorunlar ve dediğim gibi bunların hepsi Kürt siyasal aktörlerinin ve Kürt ulusal mücadelesi yürüten gerilla olsun, peşmerge olsun, silahlı güçlerinin meşruiyetinin altını son derece oyan ciddi riskler.

Bunun dışında da riskler var. Ders verdiğim çocuklardan birebir gözlemleyebiliyorum. Bugün gençler arasında bundan on yıl öncesinden farklı olarak ulusal kurtuluş mücadelesinin yerini bireysel kurtuluş mücadelesi almış durumda. Bugün HDP'li arkadaşlarla konuşuyorum, gençlerin HDP'ye katılımı konusunda ciddi sorunlar var. Aynı risk KDP'nin kalesi Duhok'ta da var. Yekiti tarafından hiç bahsetmiyorum. Bu bağlamda Kürdistan'dan göç bir başka risktir. Gençler Kürdistan'dan göç etmeye çalışıyor. Buna karşın sınırlara duvarların örüldüğü, yeni korumacı ekonomi politikalarının devreye girdiği, aşırı sağ partilerin güç kazandığı bu dönemde bir de Kürdistan'a dışardan göç baskısı var. Bugüne kadar Kürt meselesini hala konuşma imkanı varsa, Kürdistan'ın çoğunluğunu Kürtler oluşturuyor diyedir.

İstanbul en büyük Kürt şehridir tartışması, tamam, iyi güzel de ama Kürt hikayesi İstanbul'dan

kurulmuyor. Geldiğimiz aşamada Ortadoğu'daki göç dalgasının Kürdistan coğrafyasının demografisinin değişmesi riski var. Zira Erbil bugün artık bir Kürt şehri değil, bir Arap şehri. Öyle ki bundan bir ay önce Kürdistan Bölgesel Yönetimi, lokantalardaki menüler, duvardaki yazılar ve tabelaları Kürtçeye çevirmezseniz ceza yazacağız diye kanun çıkarmak zorunda kaldı. Ama bununla önüne geçebilecek bir şey mi? Aynı risk Rojava'da da var. Evet doğru, Rojava'da bir Kürtleşme süreci yaşanıyordu. Ama Kürtleşmeden endişelenenlerin gözü aydın. Orada da iş tersine dönmüş durumda. Nüfus hızla Araplaşıyor.

Bir başka risk ise İslamcılık. İŞİD döneminde 2014-2015'te güneydeyken hatırlıyorum. Kürdistan'la ilgili öğrendiğim şeylerin çoğu Cuma hutbelerine dayanır. Meleleri dinlemeyi çok severdim. İlk IŞİD ortaya çıktığında Melelerin mikrofonunun sesi bile kısılmıştı. Çünkü hakikaten insanlar dinle mesafelenmişti. Sonuçta Duhok'tan hatta Hewler'de islamcılığın yeniden güç kazanmasını beklerdim, ama bunun Süleymaniye'de olacağını doğrusu beklemezdim. Ama Süleymaniye bugün İslamcılığın en güçlü olduğu merkezlerden biri oldu. Biraz önce bahsettiğim o politik aktörlerin kredibilitesini kaybetmesi, politik hedef yokluğu ortamında doğan boşluğu, Süleymaniye'de islamcılık çoktan doldurmaya başladı...

Ezcümle İslamcılığın yeniden üstelik Türkiye'de Hüdapar örneğinde yaşandığı gibi devlet tarafından desteklendiği bir dönemde Kürt siyasal hareketinin yeni bir anlatı ve politik hedef belirlemek ve bunu biran önce yapmak durumunda olduğunu düşünüyorum. Bu arada ne kadar aksi yönde telkinde bulunulursa bulunulsun kaçınılmaz olarak milliyetçiliğin de bu dönemde Kürtler arasında daha fazla ilgi görmesi kaçınılmaz olacaktır. Bunun önüne yine Türkiye örneğinde olduğu gibi siyaseti iki ölçek Kürdistanilik koyalım, üç ölçek Türkiyelilik koyalım ya da Kürdistaniliği öne koyalım Türkiyeliliği arkaya koyalım şeklinde şekillendirmekle geçilebilecek gibi görünmüyor. Siyaset böyle gelişen bir şey değil, böyle bir matematiği yok. Kürtler de eğer 'milliyet' değil milletse, illa ki milliyetçilikle yolları kesişecektir. Milliyetçilikle kesişme halini bastırılması, en azından şu andaki İslamcılaşma riskine son derece kapı araladığını kaba bir görüş ve gözlem olarak paylaşabilirim.

Şimdi imkanlar çerçevesinde en başta Kürt-Türk ittifakının şu andaki jeopolitik gelişmeler ışığında bir karşılığının olmadığını düşünüyorum. En azından Kürt-Arap ittifakı imkanı daha fazla diyebiliriz. Irak ölçeğinde ve Rojava ölçeğinde bu yola zaten giriliyor. Bundan sonra Kürt meselesini konuşurken en azından, artık Amerika ne diyormuş, Washington ne demiş, Fransa ne demiş, Brüksel ne demiş? Sorularının önemi hızla azalacak gibi görünüyor. Bundan sonra mesela Türkiye, Kürt meselesini Mısır'la Suudi Arabistan'la müzakere etmek durumunda olacak sanırım. Örneğin, Sisi Türkiye'ye, gelirse eminim Sisi'yle konuşulacak konuların başında Kürt meselesi olacaktır.

Bu bağlamda, hem bahsettiğim enerji koridorları bağlamında, hem Türkiye'nin içine düştüğü durum, hem de yeni jeopolitik denklemin ortaya çıkardığı mecburiyetler çerçevesinde yeni bir andayız. Yeni bir siyasal vocabulary (sözlük) ile farklı perspektiflerden artık değerlendirmelerimizi yapmak durumundayız diye düşünüyorum. Ben de daha hakim değilim. Öğrenmeye çalışıyorum. En azından bugüne kadar konuşa geldiklerimizin artık geçerliliğini yitirdiğini ve olup bitenleri açıklamada eksik kaldığını, bu konuları anlamaya çalışan biri olarak deneyimliyorum. Yerine nasıl yeni bir şey gelecek bunu bilmiyorum. Aktörleri üç aşağı beş yukarı tanımlayabilecek durumdayız ki, bunu elimden geldiğince paylaşmaya çalıştım. Fakat bu yeni riskler ve imkanlar dahilinde hayat bizi nereye götürecek bilmiyorum.

Fakat Kürt sorununa barışçıl, demokratik bir çözüm konusunda önümüzdeki on yıl için çok ümitsizim. İnşallah haksız çıkarım. Peki on yıl sonrasına dair daha geniş bir perspektiften içimizi ferahlatacak bir yol bulabilir miyim diye baktığımda en fazla şunu söyleyebilirim sanıyorum. Psikolojide travma sonrası yaşanan aşamalar misali Kürtler önce inkar edildi Kürt yoktur denildi, sonra 90'larda inkarın yerini öfke aldı köyler yakıldı, faili meçhul cinayetler işlendi, 2000'ler

bir pazarlık süreciydi . Şu anda ise bir depresyonun içinden geçiliyor, her anlamda. Umut edelim ki bundan sonraki aşama tıpkı psikoloji biliminin öngördüğü gibi kabullenme olsun.

Katkılar ve Sorular

Kadri Salaz- İş İnsanı

Ben de zaman zaman Güney'e gidip geliyorum. KDP'nin dağa yazdığı PDK dışında olumlu giden hiçbir şey yok mu?

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Bir şey söylemeyi unuttum. Risklerin en başında aslında şu vardı. Şu anda bence en yakın risk Birakujî. Politik elitler arasındaki kavga giderek sertleşiyor. Kürt siyasal aktörlerinin karşısındaki en yakın tehdit, bugün değilse yarın bir çatışmanın çıkması. Çatışmanın KDP ve Yekiti (YNK) arasında çıkma ihtimali, burada PKK'den bahsetmiyorum. Ama eğer bir kez KDP ile Yekiti arasında bir çatışma olursa buna PKK de tarafsız kalmaz. Bu bir felaket senaryosu. Ama bana sorarsanız şu anda ne Türkiye'si ne İran'ı, Kürtlerin önündeki en yakın tehdit, risk bir kendi aralarında bir çatışmadır. Maalesef bu durumda bunun önüne geçebilecek çok az dinamik var.

Kadri Salaz- İş İnsanı

Şimdi gerek Habur'dan, gerekse Üzümlü'den iki taraftan da gidiş geliş yapabiliyoruz. Ancak, çocukluğumuzdan beri bizim rüyalarımız olan ala renginin altından geçmek, onları orada gönderde görmek hakikaten insanın gururunu okşuyor. Fakat bir yandan da KDP bölgesinden geçip Yekiti'nin bölgesine giderken de resmen korkuyoruz. Başımıza ne geleceğiyle ilgili hiçbir güvencemiz yok. O konu biraz irdelenmeye muhtaç. Birakujî'nin geçmişteki örneklerini hepimiz yaşadık, biliyoruz. Bugün olası bir Birakujî'nin ne kadar daha kötü sonuçlar doğurabileceğini öngörebiliyorum.

Sertaç Bucak- Avukat/Siyasetçi

Bir sorum olacaktı ama onu siz zaten anlattınız. Birakujî tehlikesi. Bence de bu çok büyük bir tehlike. Bu anlamda Kuzeyli Kürtlerin, sivil toplum kuruluşlarının, burada yaşayan insanların, bunu engellenmesi için acaba ne yapabilirler diye bir soru ortaya atmak istiyorum. İkincisi sizin sunumunuzun son bölümünde anladığım kadarıyla ki bende o tezi hep savundum. Türkiye'de ulus- devletin zayıfladığını düşünüyor musunuz?

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Evet, bir merkezileşme, statükonun yeniden tesisi, egemen başat bir aktörün olmadığı, orta ölçekli ülkelerin saldırgan dış politika tercihleri, bunlar gerçek. Hali hazırda içinde olduğumuz bir durum. Fakat öbür taraftan ortada Kürt meselesi bağlamında iki başarısız devlet, iki de kırılgan devlet, uluslararası ilişkiler terimleriyle konuşmak icap ederse var. Dolayısıyla oldukça zayıf durumda oldukları da bir gerçektir. Ama şunu da gözden kaçırmamak gerekiyor. 40 senedir İran rejimini değiştireceğim diyen Amerika bugün neredeyse dağılıyor. Amerika'daki gündem şu anda Amerika parçalanacak mı, parçalanmayacak mı? Hali hazırda zayıf durumdaki ülkelere Kürtler konusunda baskı yapacak bir dış faktör yok. Aklıma gelen bir de Martin Indyk'in Henry

Kissinger röportajı var. Ortadoğu'yu bugünlerde çalışanlara tavsiye edebileceğim bir kitaptır. Orta Doğu'da barış sağlanabilir mi diye soruyor Indyk ve Kissinger diyor ki "sağlanabilir mi değil istenilir bir şey mi diye belki sormak icap eder" Ortadoğu'da barış ya da Kürt sorununa barışçıl bir çözüm istenilir bir şey mi gerçekten? Dolayısıyla da evet, Türkiye'de ulus-devlet zayıfladı. Aynı şey İran için de geçerli. Irak'ta, Suriye'de başarısız devletler var. Saddam ne kadar iflah olduysa, Esad da en fazla onun kadar iflah olur. Bunları biliyoruz. Ama biraz önce söylediğim gibi hali hazırdaki durum en azından on yıl içinde değişmeyecek gibi görünüyor. İyimserlerin bile önümüzdeki beş yılın hikayesinde radikal bir değişiklik beklemediği bir durum var. Tabii bu konuda biraz önce söylediğim gibi Kürt aktörlerin karşı karşıya kaldıkları riskleri ne kadar yönetebilecekleri de önemli. Bu çok katmanlı ve çok parametresi olan bir mevzu ve hepsi birbiriyle ilişki içerisindedir. Kürtler açısından bugün en azından çatışmamak, çatışmasızlığı devam ettirmek önemli ve kesinlikle yeni bir politik hedef belirlemek, kitleye yeni bir anlatı sunmak gerekiyor. Oy isterken ne için isteyeceksin? Mücadele derken ne için mücadeleye çağıracaksın insanları? Bunların netliğe kavuşması gerekiyor. Mevcut politik organizasyon ve karar alma yapılarıyla Kürt aktörler bunları ne kadar başarabilir? Kürtlerin bunları başardığı ölçüde sözünü ettiğiniz başarısız devlet ve kırılgan devletlerde Kürt siyasal alanının genişlemesinde bir imkan olarak değerlendirebiliriz.

Sema Kılıçer- AB Türkiye Delegasyonu

Kürtler Ne Yapmalı? diyoruz. Mesela son zamanlarda sanki iktidar da AB yolunda bir şeyler yapacak, Kürt sorununda gibi bazı şeyler duyuyoruz. Aslında şöyle de bir şey var. Tek insan her şeyi belirlediği için bunun ne olacağını kimse de bilmiyor. Avrupa Birliğinde artık kağıt üzerinde eylem planı görmekten, eylem olmayınca aksiyon olmayınca hiçbir inandırıcılığı kalmadı. Aslında yeni söylem, yeni talepler, yeni bir çıkış, Türkiye'deki iktidarı böyle bir şeye ittirme gerçekten bir ihtiyaç olarak çıkıyor. Ancak AKP'nin ya da iktidarın ne yapacağı konusunda kişisel olarak ben de şunu düşünüyordum. Hükümet ne zamandır hiçbir şey yapmadan hayatına devam ediyor ve dünyanın da sesi çıkmıyor. Hükümetin Kürt sorununu çözmek gibi bir kaygısı kalmadı. Bu çeperde olma ve çeperde olduğu için de üstünde bir şey kalmadı değil mi? Yani Kürt sorununu çözmek için. Dolayısıyla hepiniz kendi kendimize kaldık gibi görünüyor. Çözüm gerçekten buradaki baskıdan çıkacak gibi görünüyor.

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Bu baskı bağlamında da şunu söylememe izin verin. Osman Kavala'nın yalnız bırakılması, sivil toplumun sözünü ettiğim uluslararası ilişkilerdeki gelişmeler bağlamında tabutuna çakılmış çivinin sembolik bir ifadesidir. Bu bağlamda, Osman Kavala'yı bile yalnız bırakan, Türkiye liberallerinin, Kürtlerin yanında durmasından ne fayda umulur? Şüphem var açıkçası. Bırakın Selahattin Demirtaş'ı, Demirtaş'tan bahsetmiyorum. Osman Kavala diyorum. Dediğim gibi Avrupa Birliği bağlamında Türkiye'nin liberalleri zaten Avrupa'yla çok entegredir. Dolayısıyla da sivil toplumun, nihayetinde burada DİTAM'ın masasında oturuyoruz ama sivil toplumun yapabileceklerinden çok fazla umutlu değilim.

Şu söylediğime itirazı olan var mı? Osman Kavala yalnızca devlet tarafından hapsedilmedi aynı zamanda sivil toplum tarafından yalnızlığa mahkum edildi. Böyle bir durum karşısında Avrupa'nın ya da sivil toplumun Kürt sorununa demokratik çözüm bağlamında etkin olacağını düşünmüyorum. Bana göre bu paradigma kapandı. Şimdi yeni bir parantez açıldı. Geri dönülür mü, dönülmez mi? Onlar ayrı bir şey. Durduğumuz anın fotoğrafında bunu teslim etmek durumundayım.

Şeyhmus Diken - Yazar

İslami vurgunun belirleyici olduğu noktasındaki tespiti, aslında bu günün sonunda söyleyeceğim birkaç başlığın ana ekseni oldu. Sabah Tanıl Bora, mevzuya girerken Türk milliyetçiliği meselesini üç-dört başlık altında değerlendirdi. Sonra soldan Kemalizm eksenli başlık da eklenince beş çıktı. Bence aslında bunun bir altıncıya da ihtiyacı var. Çünkü hep Türk milliyetçiliği farklı farklı başlıklar altında değerlendirilirken sadece Türk milliyetçiliği üzerinden mevzu konuşuluyor. Aslında bunun yanında bir de İslam'ı eklemek lazım. Çünkü Türkiye'de bütün hikaye Türk-İslam sentezi üzerinden kurgulanıyor.

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Evet. Sadece Türk-İslam sentezi değil, bir de Körfez üzerinden de bir başka bir İslam akımı var. Kürtler olağanüstü bir İslamcılık baskısı altında.

Şeyhmus Diken- Yazar

Türk-İslam sentezi özellikle altı çizilmesi gereken Türk milliyetçiliği değerlendirilirken milliyetçiliğin yanına İslam eklemlenmesinin şiddetle ihtiyacı var. Çünkü Kemalizm meselesi de konuşulurken Mahir Çayan'ın Toplu Yazıları'nda Kemalizm tespitinde bir cümle var. Kemalizmi anlatırken diyor ki; 'Kemalizm küçük burjuvazinin en radikal, en sol kesiminin ideolojisidir.' Bugün THKP-C çizgisinin bütün uzantıları, özellikle son Türk solu ya da Türkiye solu başlığı altında bileşen mantığı içinde de yapılara baktığımızda hiçbiri, henüz Çayan'ın bu tespitini aşan, bunu tartışan ya da bunu eleştiren bir noktanın daha ilerisine gidememişler.

Erol Bey ve Hakan Bey çok önemli iki tespit yaptı. İkisi de aynı noktaya değindi. HDP üzerinden, HDP örgütlenmesi üzerinden bileşen eleştirisi yaptılar. Bu, çok yerinde bir tespitti. İki Türk'ün, ikinizin de affınıza sığınarak öyle diyeceğim, kusura bakmayın. İki Türk'ün HDP çizgisi üzerinde birleşen mantığını, özellikle kabuk örgütlenme ifadesi çok yerinde bir tespitti. Biz Kürtler, bunu eleştirdiğimizde bazen linç yiyebiliyoruz. Ama bunu iki Türk'ün söylemesi Şeyhmus Diken olarak çok anlamlı bulduğum noktaydı. Hadi adını telaffuz edelim. TİP'in başımıza getirdiği felaketi gördük. TİP'in dışında hiçbir özelliği olmayan, karşılığı olmayan yapıların çok karşılığı varmış gibi güçler olarak bu bileşen mantığı içinde yer alması, tartışılması gereken ve daha yüksek sesle tartışılması gereken konulardır. Yine uç bir şey daha söyleyeyim. Çok konuşulan ve aslında Kürt siyasal yapısının tabanında da çok konuşulan bir meseledir. Cuma Çiçek değindi. AKP ilişkilenmesi meselesi, AKP karşıtlığı üzerinden bir seçim yaşanması konusudur.

Bütün bu siyasal mevzuların dışında aslında muktedir güç, Türkiye'de kültürel alanda başarılı olamadığını, birçok alanda istediklerini yapabildiğini ama kültürel alanda yetersiz kaldıklarını, başarısız kaldıklarını ifade ediyor. Gine devriminin önderlerinden Amilcar Cabral bir sözü var. Ulusal başkaldırı, kültürel varoluşla başlar'. Madem kültürel varoluşla başlıyorsa bütün hikaye, o zaman sanırım siyasetin dışındaki mevzularda kültürel varoluşun altını biraz daha bold bir kalemle çizmekte yarar var.

Mehmet Kaya - Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı

10 yıl önce önümüzdeki sürecin Kürtlerin yüzyılı olacağı sürecinden, 10 yıl sonra gayet doğru tanımladığınız her bölgede Kürtlerin yaşam mücadelesi vermeye çalıştığı bir noktaya geldik. Kürtler, orada da bir birliktelik sağlayamadı. Bir taraftan referandum süreci, bir taraftan hendekle birlikte sanki iki erken doğum yaptırılmış yapılar gibi devamında ortaya çıkan duruma bakıyo-

ruz. Doğrusu bölgeyi çok iyi bilip, orada sürekli kaldığınız için hep tehdit saydınız, fırsat yok. Doğru, ama bazen sadece tehditleri sıraladığımız zaman zafer anında bile veya zafer beklerken beklenen birlikteliğin çökme noktalarında uzlaşma şansı var mı?

Süleymaniye, öyle bir noktada ki ekonomik alanda merkezi daraltıyor. Kürdistan bölgesinin hemen hemen hiçbir anlaşmasına, hiçbir ödeme yapmamaya çalışıyor. Bir taraftan Kerkük'te bir asimilasyon var. Türkiye'deki hal ortada. Özellikle entelektüel çevre, Kürtlerin gittiği noktayı Erbil'de Süleymaniye'de nasıl tartışıyorlar. Bunlar da bu süreci görüyordur. Halen ısrarla İran, Türkiye gibi ülkelerle hiçbir zaman dostluk kurulamayacağını çok iyi bilen bir KDP yönetimi var. Şu an Türkiye'yle ilişkisi tamamen nakit akışı ve PKK operasyonu üzerinden yürüyen bir ilişkisi. Hepimiz görüyoruz. Bunları yapan bir toplum, bu şekilde gitmeyeceğini iyi görür.

Bana göre bir dip yaşıyoruz. Sizce tehdit ve fırsatın kardeş olduğundan yola çıkarak, bu dipten bir fırsat çıkarma olanağı var mı?

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Her şeyden önce politik elitlerle, kitle arasındaki gündem farklıdır. Bir kere bunu ortaya koyalım. Elitler, bir iktidar mücadelesi gündemiyle ajandalarını belirlerken, kitle politik ve ekonomik krizi şimdilik kenara çekilerek karşılıyor. Kürtler görece kısa bir süre Kürdistan'da sözde değil birinci sınıf vatandaş olmayı tecrübe ettikleri bir dönem yaşadılar. Fakat şimdi hem siyasi hem ekonomik ilişkilere bağlı olarak yeniden kendi yaşadıkları topraklar üzerinde ikinci sınıf vatandaş olmakla karşı karşıyalar. Bunu tecrübe ediyorlar ve bununla birlikte biriken bir öfke var. Peki, bunun bir fırsata dönüşme ihtimali var mı? Evet, bunun fırsata dönüşme ihtimali var. Öte yandan biraz önce dediğim gibi bu enerji koridorları üzerinden baktığımız zaman da Suudi Arabistan, Türkiye çelişkisi, Suudi Arabistan, İran çelişkisi üzerinden hala fırsatlar var. Ama hali hazırda bu fırsatları değerlendirebilecek, politik aklı devreye sokan aktörler yok. Çünkü iç iktidar mücadeleleri gündemlerini o kadar meşgul ediyor ki, bunu gerçekten planlıyorlar mı, programlıyorlar mı? Ben şüpheliyim.

Fahri Karakoyunlu - Hukukçu

1993'ten beri Kürdistan'a ortalama yılda bir sefer giden birisi olarak, gelişmeleri –kimi eksikliklerine rağmen- yıllar içerisindeki gözlemlerimle izliyorum. Ne yazık ki başta Irak merkezi hükümeti olmak üzere Kürdistan Bölgesel Yönetiminin statüsünü bir türlü içlerine sindiremeyen çeper devletler Kürdistan Bölgesel Yönetiminin egemenliğini tehlikeye sokmaktadır. Ayrıca Bölgesel Yönetimin kendi içinde bölünmüş olması ve çatışmalı durumu, kendi içlerinde ciddi bir kaygıya neden olmaktadır. Çünkü en son bütçe görüşmelerinde ve Kürdistan petrolünün ihracı konusundaki kararlarında, Merkezi Irak hükümetinin, Kürtler üzerinde ciddi anlamda ekonomik ve siyasi baskı kurduğunu ve bu alanda bir hayli yol aldığı biliniyor. Tabii bunun temel nedenlerin başında, oradaki güçlerin, ciddi anlamda tarihsel olarak parçalı ve çalışmalı durumda olmasıdır. Bölgesel Yönetimin ulusal düzeyde hareket edememesinin altında, Merkezi Irak Yönetimi'nin ve çevre devletlerin bu statüye karşı olumsuz tutumlarından kaynaklanmaktadır.

Öncelikle bahsettiğiniz Birakujî ya da çatışma tehlikesi- ki, ben de bunun farkında olan birisi olarak bu bir felakettir diyorum- için şunu diyebilir miyiz? Stratejik felaket olur dediğimiz bu olası çatışmanın aktörlerinin arkasında, bölgesel devletlerin şu ya da bu nedenle teşviki yatıyor diyebilir miyiz ve bu çatışmayı daha çok hangi devletler istemektedir? Ya da bu olası çatışmayı, sadece Kürdistan Bölgesel Yönetimi içindeki güçlerin iktidar mücadelesine bağlayabilir miyiz? Bu yönde bir değerlendirme yapabilir misiniz?

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Bir keresinde şöyle demiştim. Güney Kürdistan'da bir Kürt iradesi vardı. 2017'den sonra yavaş yavaş bir Kürt idaresine dönüştü. Bugün o Kürt idaresi bile neredeyse berhava oldu. Son Irak Yüksek Mahkemesi'nin aldığı kararlar ölçüsünde, parlamento seçimleri, meşruiyet falan neredeyse o idarenin bile kalmadığı bir durum var. Güney'de birçok insanın ortaklaştığı asıl tehdit İran. Geçen yıl seçimler oldu ve çoğunluğu alan parti iktidar olamadı. Kaybeden ama İran'ın desteklediği gruplar hükümet kurdu. Irak'ta, İran'ın gücünü anlamak için bundan daha iyi örnek yok. Dolayısıyla birinci faktör İran'dır.

İkinci faktör tabi ki Türkiye'dir. Bunu da inkar etmemek lazım. Aslında Türkiye, İran'la mücadelesinde de Süleymaniye üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaya çalıştı. Türkiye'nin 2018 sonrası operasyonları, Trump dönemindeki maksimum İran baskı politikası sürecinde önü iyice açıldı. Türkiye bugün Süleymaniye'de sokakta suikast yapabilecek kabiliyete ulaştıysa, bu büyük ölçüde Amerika'nın yol vermesiyle oldu. Ama İran, meydanı Türkiye'ye bırakmadı. Türkiye de bugün kontrol edemediği Süleymaniye'yi cezalandırdığı ölçüde Süleymaniye-Erbil arasındaki çatışmayı körüklüyor.

Bir üçüncüsü Süleymaniye'nin Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nden ayrılma ihtimali çok sık söylenen bir şey oldu. Piyasa tabiriyle bu ihtimali satın alanların sayısı giderek arttı. Ne olacaksa olsun, böyle giderse Erbil ve Duhok'taki gücümüzü de kaybedeceğiz fikrine yaklaşanların sayısı tabanda da, politik elitler arasında da arttı. Hali hazırda bu durum, Kürdistan'ın geleceği konusundaki en önemli fay hatlarından birini oluşturuyor. Hikayenin gidişatı da zaten bütçe görüşmeleri olsun, idari olarak olsun, uluslararası konuklar bile artık sadece Erbil'e gelmiyor. Eğer Erbil'e geliyorsa sonra da Süleymaniye'ye uğruyor. Dolayısıyla bu bağlamda çok şey değişiyor. Bu bir süreç ve o sürecin içinden geçiyoruz. Eğer sözünü ettiğim yeniden bir yapılanma, yeni bir politik hedef, dil, yeni bir organizasyon kurulmadığı ölçüde bu eğilimin önüne geçecek bir dinamik görünmüyor.

Tümen Anlı - Gazeteci

Uzun vadede Kürtler arası bir ulusal birliğin sağlanması mümkün mü?

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Mümkün. Neden mümkün biliyor musunuz? Kürt iç dinamiklerinden çok Kürtleri yaşadıkları ülkelerde mevcut siyasal sisteme entegre edecek projelerin yokluğundan dolayı mümkündür. Kürtler istemese de hatta dirense de birleşme mümkün olabilir. Bu özellikle Irak Kürdistan'ı ve Rojava için geçerli. Kürtler gerçekten bulundukları yerde ne uluslararası aktörleri ne de yerel aktörleri, hakça, egemenliğin eşitçe paylaşıldığı bir düzene razı oldukları konusunda ikna edemedi. Çünkü aslında bu potansiyel var. Sonuçta, bunu Kürtler becermese bile Kürtlere bir alternatif sunmayan ve giderek otoriterleşen, merkezileşen ve kabusa dönüşen bu siyasal düzende söz konusu imkanın en azından entegrasyondan daha yüksek ihtimal olduğunu söyleyebilecek durumdayız.

Levent Korkut - STGM

Katılıyorum, yakın dönemde bir açılımın, bir barış sürecinin oluşması çok mümkün gözükmüyor. Fakat olur ise burada uluslararası aktörlerin derecelenmesini nasıl yapabiliriz? Çünkü çok sayıda ülke, aktör var: Amerika, Rusya, Suriye, İran, Irak. Türkiye üzerinden yaptığımızı

düşünürsek, yakın bir zamanda gelişen bir Arap milliyetçiliği ile karşı karşıya kalabiliriz. Suudi Arabistan bunun sinyalini çok güçlü bir şekilde veriyor. İkisiyle birlikte evet. Uluslararası politikadaki tutumları da bunu gösteriyor. Nasıl bir öncelikleme yaparız? Diyelim ki bir süreç başladı. Minimum kimleri ikna etmeliyiz? Bunlar arasında en önemlileri hangisi? Barış sürecinde aynı sorunu çıkarmayacak ve destek verecek noktasında en önemli aktörleri nasıl sıralayabiliriz.

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Bundan sonra bu mevzular Araplarla müzakere edilecek. Suriye'de Rojava bağlamında bir sonuca gidilecekse pratikte şu anda Rusya'nın ya da Amerika'nın hali hazırdaki durumları ortada. İran'ın da gücü ciddi bir şekilde var. İran, Suudi Arabistan'la anlaşma, başka hesaplar içerisinde, şu anda çok da fazla orada ısrarcı olmuyor. Çünkü başka bir yerde aldığına karşı başka yerlerde tavizler veriyor, bu tür detay dengeler var. Dolayısıyla bundan sonra Kürt meselesini konuşulacak aktörler, Kürt sorununa çözüm müzakerelerinde üçüncü taraf olarak adreslenecek coğrafya, Batı'dan Doğu'ya kayıyor ve en azından Irak ve Suriye bağlamında bence Mısır, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri öne çıkıyor. Bu arada, Irak ve Suriye'de Kürt meselesini konuştuğumuz andan itibaren aslında otomatikman Türkiye'deki Kürtlerin de barış çerçevesini çizmiş oluyoruz.

Ferhat Bayındır - Batman Barosu Yönetim Kurulu Üyesi

Benim bir isteğim, bir de bir sorun olacak. İsteğim şu: Gerçekten bu toplantılar çok faydalı. Kafamızdaki soru işaretleri giderilmiş oluyor. Bu toplantıların Kürt sorunun demokratik barışçıl çözümü, insan hakları, barış ve adalet bilincinin gelişimi noktasında gerçekten çok ciddi anlamda faydası var. Dolayısıyla bu toplantıların sadece Diyarbakır'da değil başka bölgemizin başka illerinde, Batman'da, diğer illerde de eğer imkan, şartlar varsa düzenlenmesi talep talebinde bulunuyorum. Çok faydalı oluyor. Gerçekten kafamızdaki bütün soru işaretleri giderilmiş oluyor.

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Bir dahaki seferde Hewler'de buluşalım. Belki üniversiteyi ikna ederim. İkna ederim dediğim, yani teklif ederim. Bir daha ki seferde Hewler'de düzenleriz.

Ferhat Bayındır - Batman Barosu Yönetim Kurulu Üyesi

Hewler'de de düzenlenirse böyle bir imkanımız olursa oraya da geliriz. Çok faydalı oldu. Hakikaten de birçok konuda kendi adıma söyleyeyim, aydınlandım. Bu tür toplantıların devamını diliyorum.

Ortadoğu'yu, Kürtleri konuşurken İran'dan, Irak'tan, Türkiye'den, Arabistan'dan, Katar'dan, Mısır'dan bahsettiniz. Ancak hiç İsrail'den bahsetmediniz. Acaba İsrail gerçekten bir Kürt devletinin kurulmasını istiyor mu? Kürtlere bakış açısı nedir? Ortadoğu'daki ağırlığı nedir? Yakın bir gelecekte, Kürtlere yönelik herhangi bir politikası var mı? Kürtlerin kendi haklarına kavuşması noktasında herhangi bir iradesi var mı? Bu konuda bizi aydınlatırsanız çok sevinirim.

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Şu anda Ortadoğu'nun en faşist devleti İsrail'dir. İsrail'de vatandaşı Yahudileri, Amerikalı Yahu-

dilerini de dehşete düşüren bir yönetim var. Dolayısıyla da referandum sürecinde bu yönetim 2017'de de iktidardaydı. Fakat şu anda İsrail'in gündeminde, ajandasında bir Kürt devleti kurulsun diye bir şey olduğunu zannetmiyorum. Böyle bir faşist yönetimin desteği lazım değil diye düşünüyorum. Öyle bir gündem de yok zaten.

Sedat Yurtdaş – DİTAM Başkan Yardımcısı

Arap ülkeleriyle görüşülmesi, Kürt meselesinin geçmişte olduğu gibi sadece boğulması üzerinden görüşmeleri mi yapılır? Yoksa dünyanın yaşadığı, Arap coğrafyasının da yaşadığı deneyimler dikkate alınarak yeni bir çıta konabilir mi?

Ruşen Takva- Gazeteci

Kürt Arap ilişkileri konusunda özellikle Arap kamuoyunun bakış açısı nasıl? Çok önemli bir mevzu olacak Araplar örneği. Bölgede Kürt, Arap kamuoyu birbirine nasıl bakıyor? Diplomatik ve siyasi ilişkilenmeleri nasıl?

Doç. Dr. Arzu Yılmaz

Kürt tarafı biraz önce söylediğim gibi ayrıcalıklı birinci sınıf vatandaş olma halini ekonomik olarak da siyasi olarak da Araplar lehine kaybediyor. Düşünebiliyor musunuz? Irak Başbakanı Kazımi 40 yıl aradan sonra Duhok'a kadar Zaho'ya kadar gelen ilk Irak Başbakanı oldu. Bu ziyaret, bir gövde gösterisi, bir güç gösterisiydi. Bunlar sembolik ama önemli şeyler. Orada çok ciddi bir fay hattı var. Suriye bağlamında ise evet kırılgan da olsa Rojava'da bir deneyim var. Ama o deneyime dayanarak Rojava'da çoğulcu bir yapının inşa olması konusunda sınırlar, bize çok da geleceğe dönük umutlu olmamıza imkan vermiyor. Karşılıklı grupların birbirlerini algılamaları üzerinden söyleyecek olursak, oradan iyi bir şey çıkmayacak gibi.

Ama mevzu şu ki artık bir depolitizasyon, siyasetsizleşme yaşanıyor. Asıl konuşulması gereken budur. Çünkü bu yeni otoriterleşme halinde bir siyasetsizleşme, seçimlere azalan ilgi büyük risktir. Bakın dünyada zaten faşist, aşırı sağ grupların oylarının artışının bununla da çok ilgisi var. Çünkü seçimlere çok daha az ilgi gösteriliyor. Bu Ortadoğu için de geçerli. Seçimlere gösterilen ilgi Irak'ta her geçen gün daha da düşüyor.

Mehmet Vural- Moderatör

Değerli arkadaşlar sonuna geldik. Sabrınız için teşekkür ediyorum.

International Development's Impact on the Kurdish Question; Kurds and Diplomacy

INTERNATIONAL DEVELOPMENT'S IMPACT ON THE KURDISH QUESTION; KURDS AND DIPLOMACY

8 July 2023 / Diyarbakir

This publication is produced by the BİRLİKTE Institutional Support Program, financed by the European Union and executed by Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM – Civil Society Development Center). Only Dicle Social Research Center (DİTAM) is responsible for the content herein, which does not necessarily reflect the opinions of the European Union.

DITAM Board of Directors
Mesut AZİZOĞLU
Meral ÖZDEMİR
Sedat YURTDAŞ
Ahmet ÖZMEN
Barış YAVUZ
Sevim VURAL
Mahmut BOZARSLAN
Dilan Kaya TAŞDELEN
Nevin SOYUKAYA
Mahmut LEZGİN YALÇIN
Cihan AY

Work Team
Halil BAYHAN
Deniz TEKİN

Kurdish Translation
Dilawer ZERAQ

English Translation
Burcu Sıla CANDAN

Dizayn
A Grafik Creative Solutions

Introduction

Assoc. Prof. Dr. Arzu Yılmaz

Arzu Yılmaz was born in Kırşehir to a Kurdish family. She graduated from Marmara University, Faculty of Communication in 1993. She worked as a reporter and producer in several TV channels for ten years. She began her academic career at Ankara University, Faculty of Political Sciences in 2003. After getting her master's degree in International Relations and Gender Studies, she completed her PhD in 2015. She served as a researcher at the German Institute for International and Security Affairs (SWP) in 2016–2018. She was an Alexander von Humboldt scholar at the University of Hamburg, Germany in 2019-2022. She has been working at the Department of Politics and International Relations at the University of Kurdistan Hewler since 2022. Her main areas of interest are foreign policies, Middle Eastern politics, Kurdish conflict, immigration, and gender studies. She has numerous comprehensive articles on the Kurdish conflict, Turkish foreign policy, the Syrian civil war, and Iraq published in academic journals, newspapers, and online publications.

Published Books: Atruş'tan Maxmur'a Kürt Mülteciler ve Kimliğin Yeniden İnşası [From Atroush to Makhmour: Kurdish Refugees and Reconstruction of Identity] (İletişim Publications, 2016), 'Two Waves of Kurdish Politicians in Exile: A Comparative Analysis', Southeast European and Black Sea Studies, 'Geopolitical Shifts and Ethnic Conflicts: The Transnational Kurdish Conflict in the Contemporary Middle East (Co-authored with Gülistan Gürbey), Kurdistan-Iraq and Turkey In Between Diplomacy and Non-Diplomacy (Co-authored with Gülistan Gürbey, Sabine Hofmann and Ferhad Ibrahim Seyde)

From DİTAM;

Tigris Social Research Center (DITAM) gathers civil society organizations, political party leaders, academics, and opinion leaders at the meetings "Tigris Dialogs" since 2013.

We organized a meeting with the title "What Should Kurds Do" in Diyarbakır on 8 July 2023. The following topics were discussed at the meeting:

'Turkey's Right Wing, Nationalism and Kurds in Turkey' - Researcher-Author Tanıl Bora

'From 2015 to 2023: The Current Situation of Kurdish Politics and the Reasons Behind Them, Policies for the New Term, and Expectations',- Academic Cuma Çiçek

'Changing Turkey and Kurdish Sociology's Impact on the Kurdish Question in the Next Decades, and Kurds' Outlook for the Future', - Assoc. Prof. Dr. Bülent Küçük

'2023 Elections and Voter Behaviors'- Prof. Dr. Ali Çarkoğlu

'International Developments' Impact on the Kurdish Question; Kurds and Diplomacy' - Arzu Yılmaz

This publication includes Researcher-Author Tanıl Bora's presentation on 'Turkey's Right Wing, Nationalism and Kurds in Turkey', as well as participants' remarks and questions.

DİTAM Board of Directors

Opening Speech[5]

Tigris Social Research Center (Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi, DİTAM), is a Diyarbakır-based think-tank established by 50 people from different professional backgrounds in 2013. DITAM executed many projects on various topics and published reports over the course of 13 years since its inception. It established the Social Peace Network which includes roughly 70 CSOs and activists from different cities, and organized meetings in 10 different cities to discuss the Kurdish question. In these meetings, participants discussed civil society's role in resolving the Kurdish question.

We have been organizing the meetings "Tigris Dialogs" since 2013. We are here today for another installment of these meetings. Tigris Dialogs gather civil society organizations, political party leaders, academics, and activists for a discussion. There has been an internal discussion among the opposition after the general elections in 2023 –a broad discussion including the Kurdish perspective and political movement. Kurds and Kurdish politics no longer have the determining role they had at the 2015 June elections. Today, political parties can win elections by distancing themselves from Kurds. The Kurdish political movement's ties to the people of Turkey are almost completely cut off. So much so, that this marginalization has been used as an instrument to win the elections.

The election results brought up several intricate issues such as nationalism in Turkey, and the impact of the changing sociology and international relations on the Kurdish question. So, even though we titled the meeting "What Should Kurds Do?", we believe the meeting should include not just the current election results but also the present and the future of the Kurdish question.

The state has a constant approach to the Kurdish question with consistent narratives, practices, and laws since the establishment of the Republic. This approach remains the same regardless of government changes. Therefore, we must reflect more on where this path will take Kurds in the next ten or twenty years. Past experiences indicate that the outcome will unlikely be satisfactory for the Kurdish people.

During his speech at DITAM's Diyarbakır meeting on 25 March 2023 over Zoom, Prof. Dr. Hamit Bozarslan said "Society's existence is not limited to its history. The capacity to envision a future is also a determining factor of a society's existence. Politics is a must but not enough on its own". Thus, we must consider other aspects of life and target the 2030s and 2040s in our discussions. We must look for both political and non-political contexts. To do this, we need to gather and discuss even more. DITAM's role in this is to provide the opportunity to meet and discuss. Hopefully, today's meeting will contribute to the cause. I would like to thank the speakers Arzu Yılmaz, Tanıl Bora, Cuma Çiçek, Bülent Küçük, and Ali Çarkoğlu for being with us during these heat waves.

5 This introduction is the opening speech of DITAM's Chair of the Board Mesut Azizoğlu for the meeting on 8 July 2023.

International Development's Impact on the Kurdish Question; Kurds and Diplomacy[6]

Moderator: Mehmet Vural – Former President, DITAM

We will hear about Kurds and diplomacy, diaspora, Kurds' diplomatic relations, and the international developments' impact on the Kurdish question from Assoc. Prof. Dr. Arzu Yılmaz. The main topic is what the Kurds in Turkey should do. So, I'd like to add my opinions on the subject. First of all, I think Kurds must coordinate their internal alliances and leave their animosities behind. Kurds will live with multiple political parties, not just one. There should be dialog, tolerance, friendship, and alliance between these parties. I think we all agree that fights, hostility, and resentment must end. We can see the need to end this fight whether in Turkey, in Southern Kurdistan, or Rojava. We should take this opportunity to talk about the alliances among the Kurdish people. Kurds must maintain a relationship with their allies in the region. Kurds won't be able to achieve anything in this region alone. There is no meaning in not having any allies. Also, our friends should also avoid becoming a part of the inner conflicts of Kurds. I say this as your friend from the 1970 generation. We had similar experiences with Dev-Genç[7] and DDKO[8]. Many of our friends were imprisoned. Then we got into legal politics with these friends. But I've always told them they need to avoid becoming a part of the inner conflicts of the Kurdish people. We can only get somewhere if we stay together.

Likewise, Kurds should seriously review their relations with the world, global diplomacy, and the diaspora. The 2017 referendum proved to us that we might be wronged even if we are right most of the time if we don't have any alliances, a diplomatic course of action, or a diaspora. In other words, we need to keep friends, not factions. As a philosopher once said, history is sometimes written by ill-advised and reckless people. Unfortunately, these ill-advised and reckless people dominated the Middle East recently. Think about Afghanistan in the 1970s and Afghanistan today. Remember how the Shah's regime affected Iran. Don't think that Turkey won't be devolved into a conservative and reactionary regime. There is always a possibility. I believe Kurds play a role in preventing Turkey from devolving into a backward regime.

Arzu Yılmaz has many articles on this topic, as well as about the Kurdish question and the Middle East. Now, let's hear her presentation.

Assoc. Prof. Dr. Arzu Yılmaz – Kurdistan Hawler University

Being the last speaker has both advantages and disadvantages. A lot has already been said. Although, is there anything left to say about the Kurdish question? I doubt it. One of my advantages is the fact that I'm in the field of international relations, which doesn't let you go into deep analyses. It's more straightforward and a bit shallow in that regard. So, as I'm from the field of international relations and I'm the last speaker today, I'll try to paint a picture of the current situation without an in-depth analysis.

What should Kurds do? I don't know. Even if I had an idea, it's not my place to tell Kurds what to do. I can only talk about the potential risks and opportunities for Kurds and Kurdistan. In this context, I'd like to go over the current global events and their impact on the Middle East,

6 This issue was discussed in the 5th session of the meeting called 'What Should Kurds Do' held in Diyarbakır on July 8, 2023.

7 Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu or Devrimci Gençlik in short. English: Revolutionary Youth.

8 Turkish abbreviation for Devrimci Doğu Kültür Ocakları. English: Revolutionary Cultural Eastern Hearths.

before concluding my speech with the risks and opportunities for Kurdish people. If you'd like to discuss any of these topics further, we can go into details during the Q&A.

Before I begin, let me explain a few things first. Obviously, we can't explain any sociopolitical events based on a single factor. However, most of us agree that geopolitics has a more determining effect on the Kurdish question and Kurdish policies compared to any other factors at play. To repeat what's already said, the emergence of the Kurdish question, and its transformation from being a homeland security issue during the Cold War era to a democracy issue in the 90s, is ultimately a geopolitical consequence.

Therefore, international transformations are more determining in nature than internal dynamics. From this point of view, the current situation of the world is this: There is a geopolitical disruption. I won't go into economic crises and liberalism to such a distinguished audience. Rather, I'd like to start in the middle. When the war in Ukraine started, US President Joe Biden said that democracies were in a race with autocracies. However, when the Indian President Narendra Modi visited Washington, USA about two weeks ago, Biden's Homeland Security Advisor said "We won't lecture Modi on human rights. Democracy in India will be determined by Indians." Why did I give this example? Because it clearly demonstrates that the Kurdish question is no longer shaped by democracy. We must remember that discussing the Kurdish question on the basis of democratic resolution is no longer viable in the current climate of international relations, and geopolitical balance. So, how do we describe the Kurdish question best in these circumstances? I believe the best solution to the Kurdish question will be eliminating violence from the equation. Again, if the advisor to the US President could say they won't lecture Modi and India is the one to decide on the democracy issue in India, the best option for us will be eliminating the violence during this impasse. We should keep in mind that any statement that begins with "democratic solution to the Kurdish question" will have a very limited real political substance for the next 10 years, or at least in the foreseeable future –whether you take into account the conditions in Turkey, Syria's admission to the Arab League, or the Vision 2030 of the Gulf Countries.

So, how is the world shaped in this framework? There is an exception to this geopolitical disruption. This "exceptional situation" as described by Carl Schmitt is not only seen in authoritarian regimes but also across the international system. Globally we are going through an exceptional process, where the rules-based international system failed and the international law is suspended. However, this exception differs from Carl Schmitt's proposition. Schmitt mentions a dominant power. In the current international system, there is no dominant power. Today, the American hegemony diminishes while China and India are becoming major powers. At the same time, medium-scale countries who look for strategic autonomy, in other words, countries with independent and mostly expansionary foreign policies, try to make room for themselves in the international arena.

Let's talk about how these are reflected in the Middle East. The Middle East's security architecture is changing. The actors are changing. Political balances are changing. There is no longer a principal power in the international system. However, there is significant competition between ambitious regional powers of the Middle East that strive for expanding further. Gulf countries, and especially Saudi Arabia, attempt to become the kingmaker of the region. At the end of the day, although Saudi Arabia is currently not a stand-alone actor in the region, the Gulf can be described as the kingmaker of the Middle East. Gulf countries are the primary actors that shapes not only Middle Eastern politics but also how a better life is imagined in the Arab streets. For example, according to a recent survey, the USA is the second most popular answer to the question "Where do you want to live?", just behind the United Arab Emirates.

Now, let's assess the impact of Turkey as a country with a significant Kurdish population and as one of the most influential actors within the context of Middle Eastern Kurdish policies. Turkey followed a gradual foreign policy in the 90s and a quite aggressive foreign policy since the 2010s as it has an eye on Saudi Arabia's current position in the Middle East. Turkey wanted to become the center of Middle Eastern politics. We reached the end of this era. Turkey is left at the periphery of Middle Eastern politics. What was Turkey's strategy to become the new center of the Middle East? To create a new status quo in cooperation with the peripheral forces, rather than establishing relations with central governments. The peace process with the Kurdish people was shaped in line with this strategy. Personally, I never saw the 1993 ceasefire, Oslo process, or İmralı process as attempts to find a peaceful solution to the Kurdish question. And I believe the time proved me right. Our resources support that Turkey intended to cooperate with Kurds, therefore building peace with Kurds, to the extent it wanted to take an active role in the Middle East since the Özal era.

As a country that is left at the periphery of the Middle East, what narrative will Turkey use to move forward in its relations with Kurds? This is an important question to answer. No matter how we look at the situation, whether from the perspective of global developments, alliance with the left or the government, or peace processes, we have yet to find a democratic solution to the Kurdish question. And it seems unlikely in the near future. The Turkish-Kurdish alliance under the roof of Islam also blew up in our faces. So, on what narrative can we cooperate –if there will be any cooperation to begin with? Turkey has no longer enough economic or political power to play a central role in the Middle East. The life continues on elsewhere. Life in the Middle East is now centered around the Gulf. Turkey is aware of that and is therefore trying to repair the relationships it has damaged over the past three years.

In the process of rebuilding the status quo in the Middle East by strengthening the central governments during this geopolitical disruption, Turkey has no other choice but to mend fences with the current status quo. And this makes the relationship and cooperation with Kurds a difficult process to turn back from.

So, what risks and opportunities do the Kurds have in this situation?

When talking about geopolitics, energy policies are as important as the security architecture. This is in itself a talking point that should be discussed further. For now, let's just say that energy architecture is reshaped as much as the security architecture in conjunction with the war in Ukraine. We need to consider new energy corridors that will impact Kurdistan's geopolitics. For example, the "middle" and "southern" energy corridors that connect Asia and Europe are very important. Turkey is in an important position as the middle energy corridor transports the Caspian oil to Europe through Turkey. But will Turkey-Russia relations and Turkey's dependence on Russia allow that? I doubt it. Southern Corridor, on the other hand, might take away Turkey's existing advantages. This is something that will fundamentally affect Turkey's energy cooperation with the Kurdistan Region of Iraq. China's agreement with Saudi Arabia and Iran was an important development for the Southern Corridor. Turkey is trying to intervene right now. It seems Baghdad tries to protect Turkey's position through Sunni Arabs and Kurds in Qatar. As you know, Qatar has rich natural gas reserves and has a unique position in the Gulf region. Their goal is to transport the gas from Qatar and Iraq –by the way, 70% of Iraq's natural gas reserves are in the Kurdish region– to Europe through Turkey. I'm not sure if this move will be effective. However, I'm sure Kurds won't be the only party that will have an influence on the Kurdish oil and gas reserves from now on. As Iraq's sovereign rights become stronger, the value of Kurdistan's energy resources is determined by Baghdad. Furthermore, the transport route for Kurdish oil and gas will likely change.

Other than that, we can list general risks as follows: Kurdish political actors lost their political credibility to the extent they fell behind their political claims. This applies to PKK[9], HDP[10], KDP[11], and YNK[12]. Rojava also deals with the same issue. The frustration and disappointment caused by unattained political goals put a significant distance between the Kurdish political parties and their voter bases. For example, I've been staying in Southern Kurdistan at least two to three months every year for the last 15 years and I've never seen PDK[13] written on hills or mountains. But I saw huge letters PDK on a mountain as soon as I entered Duhok. I think KDP is probably aware of how serious this is.

In the end, the Kurdish political actors have to determine a new program and political goals. They tried independence to no avail. They tried a democratic republic also to no avail. So, what will Kurds fight for? I've been thinking about how to put this as gently as possible for a couple of days. But I couldn't find a way, so I decided to tell it like it is. I think this lack of a political goal poses a serious risk for the Kurdish armed forces since they might turn into paramilitary groups that work with international actors, as opposed to being part of a national struggle, thereby losing their legitimacy. There are a few other accompanying risks. For example, Iraq's anti-terrorism units recruit new members from the Kurdish youth every day. We don't talk about the new form of the village guards[14] in Turkey. I think terrible things are happening. So as in Iraq and Rojava. Did QSD, or the Syrian Democratic Forces, exist just to be at war against ISIS? Did 10,000 people die just to fight ISIS? These are very serious issues and all of them entail huge risks that will undermine the legitimacy of Kurdish political actors, as well as the armed forces including the guerilla forces that lead the national struggle, and the peshmerga.

There are other risks as well. I can witness firsthand from my students. Unlike the situation ten years ago, the youth adopts an individual struggle for independence rather than a national struggle. I talk to my friends at HDP, young people are not joining HDP as much. Duhok, the stronghold of KDP, has the same issue. And I'm not even mentioning the Yekiti territory. So, migration from Kurdistan is another risk. Young people try to leave Kurdistan. At the same time, Kurdistan is under the pressure of an influx of immigration as walls are being put up at the borders, new protective economic policies are implemented, and far-right parties gain more ground. If we can still discuss the Kurdish question, that's because Kurdistan is mostly comprised of Kurds.

There is also the argument that Istanbul is the biggest Kurdish city. Right. But the Kurdish narrative isn't built on Istanbul. Kurdistan's demography might change as a result of the wave of immigration throughout the Middle East. Hawler is an Arab city now, not a Kurdish city. So much so that a month ago the Kurdistan Region's government had to pass a law that required restaurants and other businesses to translate their menus and signs to Kurdish. But that won't solve the problem. Rojava has the same risk. Yes, Rojava was going through a Kurdification process. Congratulations to those concerned by Kurdification. The shoe is on the other foot now. The population is rapidly Arabicizing.

Islamism is another risk. I remember the ISIS era in 2014-2015 while I was in the South. Most of the information I got about Kurdistan was from Friday khutbahs[15]. I loved listening to Meles[16]

9 Kurdistan Workers' Party.
10 Halkların Demokratik Partisi. English: Peoples' Democratic Party.
11 Kurdistan Democratic Party. Also abbreviated as PDK.
12 Yekêtîy Nîştimanîy Kurdistan, or Yekiti in short, meaning "the union". English: The Patriotic Union of Kurdistan.
13 Kurdish abbreviation for the Kurdistan Democratic Party. Also abbreviated as KDP.
14 Korucular. Village guards are Gendarmerie General Command-aligned border guards involved in the Kurdish-Turkish conflict.
15 Hutbe, meaning "sermon".
16 A religious title for local Kurdish religious leaders who serve as Imams.

but they turned their volume down when ISIS first emerged. Because people were distant from religion. I expected Islamism to gain ground in Duhok, and even Hawler, but I didn't expect to see it in Sulaymaniyah. Now, Sulaymaniyah is one of the biggest centers of Islamism. Islamism has already begun filling the void created by the lack of political goals and the diminished credibility of political actors in Sulaymaniyah.

In Turkey, Islamism is active again and even supported by the government, as evident from the HÜDAPAR[17] example. In this situation, the Kurdish political movement has to determine a new narrative and political goal as soon as possible. Moreover, even though the opposite is suggested all the time, nationalism will inevitably become more popular among Kurds. I think we can't prevent this from happening by trying to find the perfect balance between Turkeyfication and Kurdistanification. Politics doesn't work like that. If Kurds are a nation but not a nationality, they will eventually cross paths with nationalism. I think trying to prevent this will open the doors to Islamism, at least for now.

I think the Kurdish-Turkish alliance doesn't have any substance in light of the current geopolitical developments. Kurdish and Arabic alliance seems more likely. Iraq and Rojava are already on this path. I think what the US, Washington, France, or Brussels say about the Kurdish question will be less and less important in the near future. Turkey will probably negotiate the Kurdish question with Egypt or Saudi Arabia. If el-Sisi visits Turkey, the Kurdish question would be one of the issues they would discuss first.

There is a new framework determined by the necessities arising from the recent geopolitical circumstances, including the energy corridors and Turkey's current situation. We have to make our assessment with a brand-new political vocabulary and a different perspective. I don't fully know how either. I am still trying to learn. In my experience, everything we've been discussing so far is no longer enough to explain what's happening around us. But I don't what should we replace these with. We can at least identify the actors involved. However, I don't know where life will take us based on these risks and opportunities.

However, I'm fairly hopeless about the next decade in terms of a peaceful democratic solution to the Kurdish question. I hope I'm wrong. If I push myself to find something that will put our minds at ease about ten years later, I can say this: Just like the five stages of grief, Kurdish existence was denied first. Then the denial turned into anger in the 90s. Villages were burnt down and unsolved murders happened. The 2000s was the bargaining process. Now, we are in the stage of depression. Hopefully, we will get to the acceptance stage soon.

Contributions and Questions

Kadri Salaz – Businessperson

I also visit Southern Kurdistan sometimes. Is there anything positive besides the PDK letters written by KDP on the mountains?

Assoc. Prof. Dr. Arzu Yılmaz

I forgot to mention something. The main risk, I mean the closest risk, is Birakujî[18]. The fight between the political elite keeps getting worse. The most imminent risk in front of the Kurdish

17 Hür Dava Partisi. English: The Free Cause Party.
18 Kurdish for killing one's sibling, or one's kin.

political actors is a potential conflict. By that I mean a conflict between KDP and Yekiti (YNK), not PKK. But in the event of a conflict between KDP and Yekiti, PKK won't stay silent as well. That would be a disaster. But I think the most imminent danger is an internal conflict among Kurds. Unfortunately, there isn't much to prevent this.

Kadri Salaz – Businessperson

Now we can cross the border both from Habur and Üzümlü. To be honest, seeing those colors in the sky, which we have been dreaming of since childhood, is very flattering. But at the same time, we are afraid of leaving KDP's territory and going to Yekiti's territory. We don't have any security and don't know what might happen to us. We need to think about that. We all witnessed Birakujî in the past. I can see the terrible outcomes of a potential Birakujî today.

Sertaç Bucak – Lawyer/Politician

I had a question but you explained it just now. The Birakujî risk. I think it's a huge threat. I'd like to just put this question out there: what can the northern Kurdish people and civil society organizations do to prevent this? Secondly, judging by the last part of your speech, do you think the nation-state is getting weaker in Turkey?

Assoc. Prof. Dr. Arzu Yılmaz

Yes, there is a process of centralization and redefining of the status quo. There are also medium-scale countries with aggressive foreign policy moves. On the other hand, there are two failed states –fragile states to use academic terminology– in terms of the Kurdish question. Therefore, they are quite weak at the moment. However, we should also remember that a country such as the US, which has been claiming to change Iran's regime for 40 years, is almost falling apart. The main topic of the US is whether the country will fall apart or not. There isn't an outside force to press weaker countries about the Kurdish question. This also reminds me of Martin Indyk's interview with Henry Kissinger. I recommend the book to those who are studying the Middle East nowadays. Indyk asks Kissinger if we can bring peace to the Middle East. Kissinger answers "The right question would be if we want to, not if we can". Is peace in the Middle East and a peaceful solution to the Kurdish issue something they want? Anyways, the nation-state in Turkey weakened. The same thing happened in Iran. Iraq and Syria are also failed states. Al-Assad will only get better as much as Saddam did. We all know that. However, the current situation is unlikely to change within the next ten years. Even optimists don't expect a dramatic change in the next five years. Sure, another factor is how well the Kurdish actors will manage these risks I've mentioned earlier. These are multilayered issues with multiple correlated parameters. For Kurds, it's important not to fight, to maintain the de-escalation process, and most importantly, to determine a new political goal and a new narrative. What exactly would you tell people to vote for you? What cause your voters will fight for? We have to clarify that. How much progress can Kurdish actors make with the current political organization and decision-making structures? The Kurdish political sphere will expand in these failed or fragile states as much as they make progress in these areas.

Sema Kılıçer – EU Turkey Delegation

"What should Kurds do"? Lately, we've been hearing some speculations that the government

will do something with the EU about the Kurdish question. We don't know what comes next as everything is decided by a single person in charge. Action plans on paper signed with the European Union have no meaning since we have yet to see an action. So, Turkey needs a new discourse, new demands, and a new movement to push the government. My thoughts on what AKP will or won't do is this: The government moved on and did nothing for a while and the world stays silent about it. The government isn't concerned with solving the Kurdish question. We are on the peripheries in terms of the Kurdish question, right? So, it seems we are on our own now. We will find the solution to this pressure.

Assoc. Prof. Dr. Arzu Yılmaz

Speaking of the pressure, the abandonment of Osman Kavala was the final nail in civil society's coffin within the context of the international developments I've mentioned. So, considering they even abandoned Osman Kavala, what good is the support of Turkey's liberals to the Kurdish people? I'm not even talking about Selahattin Demirtaş, I'm talking about Osman Kavala. Turkey's liberals are already well-integrated in Europe in terms of EU relations. Thus, I don't have much hope for civil society's capabilities even though we are gathered today by DITAM.

Would you disagree with what I'm saying right now? Osman Kavala is not only imprisoned by the state but also abandoned by civil society. So, I don't believe Europe or civil society will have any influence on a democratic solution to the Kurdish question under these circumstances. I think this paradigm is over. Now we're on a new stage. I have to say I don't know if we can turn back from here.

Şeyhmus Diken – Author

Your assessment of how Islamism will be a determining factor is at the center of what I have to say about a few talking points of today's discussion. Tanıl Bora split Turkish nationalism into five categories, including Kemalism. I think we need to add one more category to the list. We usually discuss the issue based on Turkish nationalism but we also need to add Islam to the equation. At the end of the day, everything in Turkey is shaped by the Turkish Islamonationalism[19].

Assoc. Prof. Dr. Arzu Yılmaz

Yes. Not just Turkish Islamonationalism. There is also another Islamist current from the Gulf countries. Kurds are under extraordinary pressure from Islamism.

Şeyhmus Diken – Author

We must emphasize Turkish Islamonationalism more. Mahir Çayan describes Kemalism as "the ideology of the petty bourgeoisie's most radical and far-left groups". The descendants of TH-KP-C[20], the members of the Turkish left with a constituency mentality, haven't really overcome, challenged, discussed, or criticized Mahir Çayan's assessment.

Mr. Erol and Mr. Hakan both pointed out the same thing. They criticized HDP's constituency approach. It was a good assessment of the situation. As Turkish individuals, they criticized the constituent perspective in line with HDP's stance and described them as shell-like organiza-

19 Also known as the Turkish–Islamic synthesis.
20 Turkish abbreviation for Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi. English: People's Liberation Party-Front of Turkey.

tions. It was refreshing to hear. We, as Kurds, can receive backlash when we criticize this. Coming from Turks, it was very meaningful. We all saw the disaster TİP[21] caused. A few structures with no quality or substance to them joined TİP as constituents of the organization, as if they had any substance to them. This is widely discussed by the Kurdish political base. Cuma Çiçek also mentioned. These elections were about opposing to AKP.

Besides all these political issues, I think the people in power can do whatever they want in many spheres but they fall short in the cultural sphere. One of the leaders of the Guinean revolution, Amilcar Cabral, once said: "National liberation begins with cultural existence". If that's the case, I think we should highlight culture a little more outside politics.

Mehmet Kaya – Chair of Diyarbakır Chamber of Industry and Commerce

10 years ago we were talking about how it would be the century of Kurdish people. Now, ten years later, Kurds struggle to survive in the region. Kurds failed to unify. The referendum process and the whole ordeal about the trenches led to strange circumstances. You know the region very well and you stay there all the time, that's why you only listed the risks, not the opportunities. Right. But if we only talk about the risks, can we really reach a consensus in case of the collapse of unity at times of victory?

Sulaymaniyah's current position economically chokes off the center. They try their best to avoid fulfilling their contractual obligations to the Kurdistan Region. There is also an assimilation process going on in Kirkuk. The situation in Turkey speaks for itself. Intellectuals in Hawler and Sulaymaniyah discuss where Kurds are heading to all the time. Surely, they are aware of the current process. The KDP administration knows very well that we can never form an alliance with countries like Iran and Turkey. Its relationship with Turkey is purely about the cash flow and the PKK operations. They must know things will not stay the same.

I think we hit rock bottom. Considering risks and opportunities go hand in hand with each other, is there any chance we find an opportunity in this situation?

Assoc. Prof. Dr. Arzu Yılmaz

First of all, the political elite and the people have different agendas. Let's get this out of the way first. The elite determines their agenda based on power struggles whereas the people face the political and economic crises on the sidelines. Kurds lived as first-class citizens in Kurdistan for a while. However, they are again faced with the risk of becoming second-class citizens in their homeland as a result of the current political and economic relations. They are currently experiencing this and they build up anger as a result. Is there a chance we turn this into an opportunity? Yes, there is a chance. There are also a few other opportunities arising from the Saudi Arabia-Turkey, and the Saudi Arabia-Iran conflicts over the energy corridors. However, there aren't any actors who can utilize the political wisdom to take these opportunities. The internal power struggle keeps them so busy that I'm not sure if they ever plan to use these opportunities.

Fahri Karakoyunlu – Legal Professional

I've been visiting Kurdistan every year since 1993. So, I'm able to follow the developments in the region to some degree. Unfortunately, the peripheral states that couldn't come to terms with the Kurdistan Region's status, particularly the central government of Iraq, jeopardized the sovereignty of the Kurdistan Region. Moreover, the divided regional administration and

21 Türkiye İşçi Partisi. English: Workers' Party of Turkey.

the conflicts cause serious anxiety in the region. We know that the central government of Iraq puts Kurds under serious economic and political pressure during the latest budget negotiations in terms of the export of Kurdistan's oil. That's mainly because the forces active in the region have been historically fragmented and conflicted. The regional administration is stuck mainly due to the negative attitude of the central government of Iraq and the peripheral states toward the region's status. About the Birakujî risk, is a potential conflict, which would be a strategic disaster, encouraged by the states in the region for one reason or another? Which states want this conflict the most? Or can we link this potential conflict to the power struggle within the Kurdistan Regional Government? What are your thoughts on this?

Assoc. Prof. Dr. Arzu Yılmaz

The Kurdish will in Southern Kurdistan turned into a Kurdish authority after 2017. Today, that Kurdish authority is almost done for. Considering the recent decisions of the Supreme Court of Iraq, parliamentary elections, and the legitimacy issue, that authority is almost non-existent. As the majority of the South agrees, the main threat is Iran. In last year's election, the party that got the majority votes couldn't form the government. Instead, the parties who lost the elections but were supported by Iran formed the government. This is the perfect example to describe Iran's power in Iraq. So, the first factor is Iran.

The second is Turkey. There is no denying that. Actually, Turkey tried to pressure Sulaymaniyah in its struggle against Iran. The Trump administration's maximum pressure campaign against Iran paved the way for Turkey's operations in Iran after 2018. Turkey became capable of orchestrating assassinations in the streets of Sulaymaniyah mostly because the US opened the doors to it. However, Iran didn't let Turkey do whatever it wants. In turn, Turkey fanned the flames of the Sulaymaniyah-Hawler conflict to punish the Sulaymaniyah it couldn't control.

Another thing is the possibility of Sulaymaniyah leaving the Kurdistan Region. More people began buying into this possibility. A lot of people, both the elite and the voter base, began thinking "damn the consequences, otherwise, we will lose our power in Hawler and Duhok". This situation is a major fault line regarding Kurdistan's future. International actors already stopped visiting Hawler, whether for administrative purposes or budget negotiations. Even if they visit Hawler, they go to Sulaymaniyah afterward. So, there are lots of changes in this context. This is a process. And unless we establish a new political goal, vocabulary, and organization, we can't stop this trend.

«Is it possible to establish an intra-Kurdish national union?

Assoc. Prof. Dr. Arzu Yılmaz

Yes, it's possible. Why? It's not because of a particular internal dynamic. Instead, it's because there aren't any projects that will integrate Kurdish people into the political systems of the countries they live in. A unity is possible even if Kurds don't want to or even resist. This especially applies to the Iraqi Kurdistan and Rojava. Kurds couldn't convince either international or local actors that they were okay with an equitable and fair system of shared sovereignty. There is a potential. Besides, even if Kurds fail to unify, at least it's more likely than integration in such a nightmarish political order that offers no alternatives to Kurds and that becomes even more authoritarian and centralized.

Levent Korkut – STGM

I agree, another peace process seems unlikely in the near future. But if there will be one, how should we rank the international actors? There are lots of countries and actors, including the US, Russia, Syria, Iran, and Iraq. Let's focus on Turkey. Soon we might see a rising Arabic nationalism. Saudi Arabia sends strong signals about this. Their position on the international politics also indicates that. What should our priorities be? Let's say there is a new peace process. Who should we convince as the bare minimum? Who are the most important actors? How can we rank important actors who would support us and not cause the same issues as before?

Assoc. Prof. Dr. Arzu Yılmaz

We will be negotiating these things with Arabs soon. About Rojava: the situation of Russia and the US speaks for itself. Iran has a significant power, too. Iran is currently trying to make a deal with Saudi Arabia. It has other things in mind, so it's not persisting right now. It makes compromises to compensate for the gains it made elsewhere. So, there is a balance. That's why the actors who will negotiate the Kurdish question and the region that will be addressed as the third party to the negotiations are shifting from the West to the East. I think Egypt, Saudi Arabia, and the United Arab Emirates are more prominent actors in the context of Iraq and Syria. By the way, when we talk about the Kurdish question in Iraq and Syria, we automatically create the framework of peace for Kurds in Turkey.

Ferhat Bayındır – Board Member, Batman Bar Association

I have a request and a question. My request is this: I think these meetings are really beneficial. We can find answers to our questions. They are very useful in finding a way to reach a peaceful democratic solution to the Kurdish question and improving human rights, peace, and a sense of justice. So, I want to have these meetings in other cities like Batman, not just in Diyarbakır –whenever the circumstances allow it of course.

Assoc. Prof. Dr. Arzu Yılmaz

Let's meet in Hawler next time. Maybe I can convince the university. I mean I can at least propose it. Maybe we can organize the next meeting in Hawler.

Ferhat Bayındır – Batman Bar Association Board Member

Of course, we will go to Hawler as well. It's been an eye-opening meeting. Personally, I feel like I'm enlightened in many areas. Hope to see more of these meetings.

You mentioned Iran, Iraq, Turkey, Saudi Arabia, Qatar, and Egypt while speaking of the Middle East and Kurdish people. But you didn't mention Israel. Does Israel really want a Kurdish state? What is Israel's point of view on Kurds? What substance does it have in the Middle East? Does it have any policies about Kurds in the near future? Does it have any decisions about the rights of the Kurdish people? I'd like to hear your thoughts on this.

Assoc. Prof. Dr. Arzu Yılmaz

Currently, the most fascist state in the Middle East is Israel. The administration appalls its

own citizens and even Jewish US citizens. This administration was in power at the time of the referendum in 2017. However, I don't think Israel has anything on their agenda about a Kurdish state. And I think we don't need the support of such a fascist state. It's not on their agenda anyway.

Sedat Yurtdaş – Vice President, DITAM

Will the negotiations with Arab states revolve around the stifling of the Kurdish question? Or will they set a new bar based on global and the Arab region's experiences?

Ruşen Takva – Journalist

What does the Arab public think about the Kurd-Arab relations? This might be very important. How do the Kurdish and Arabic public see each other? What kind of political affiliations do they have?

Assoc. Prof. Dr. Arzu Yılmaz

As I said, Kurdish people are losing their first-class citizenship status to the Arabs, both economically and politically. Can you imagine that? Al-Kadhimi is the first Iraqi Prime Minister who could visit Duhok and Zakho after a 40-year hiatus. This visit was a show of force. These are symbolic but important things to consider. There is a considerable fault line. And Syria has the Rojava experience even though it's in a fragile state. However, we can't be hopeful for the future because of the limitations of building a pluralistic structure in Rojava based on this experience. In terms of both groups' perception of each other, I think nothing will come out of this.

There is an ongoing depoliticization process. This is the main thing we should be talking about because depoliticization and the declined interest in elections in this age of authoritarianism are huge risks. This also applies to the Middle East. The interest in the elections in Iraq keeps decreasing every day.

Mehmet Vural – Moderator

Dear friends, we've reached the end of the meeting. Thank you for your patience.

www.ditam.org

Seyrantepe Sanayi Mah.
Elazığ Bul. Çeysa Towers
C Blok 47/C Kat: 10/77 21100
Yenişehir/DİYARBAKIR

info@ditam.org

0 412 228 00 03

FRIEDRICH EBERT STIFTUNG

BİRLİKTE
STGM Kurumsal Hibe Fonu
"birlikte değiştirelim"